

บทที่ 4

แนวคิดการเมืองและประชาธิปไตยบนฐานแห่งพุทธธรรม

บทนำ

ในบทที่ผ่านมา เป็นการกล่าวถึงสาระของหลักพุทธธรรมโดยสังเขป เพื่อให้เป็นฐานในการมองหรือวิเคราะห์ในเรื่องการเมืองและการพัฒนาประชาธิปไตยอันเป็นจุดประสงค์หลักในงานวิจัยชิ้นนี้ และในบทนี้ การวิจัยจะลงไปในรายละเอียดในเรื่องสำคัญดังกล่าว กล่าวคือ บทนี้จะ เป็นบทของการวิเคราะห์แนวคิดการเมืองและประชาธิปไตยบนฐานแห่งพุทธธรรม นั้น หมายความว่า เราจะเอาพุทธธรรมเป็นหลักคิดพื้นฐานแล้ววิเคราะห์หาแนวคิดในเรื่องการเมือง และการพัฒนาประชาธิปไตยบนฐานแห่งหลักพุทธธรรม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า เป็นการวิเคราะห์หลักการเมืองและการพัฒนาประชาธิปไตยตามแนวพุทธธรรมนั่นเอง

จากการมองโดยพื้นฐานความคิดอยู่บนหลักพุทธธรรมนั้น การเมืองและการปกครองแบบประชาธิปไตยจะเป็นไปได้ด้วยดี นำไปสู่จุดหมายแห่งความสุขของประชาชนในสังคมได้นั้น สิ่งสำคัญและจำเป็นก็คือ การจัดระบบการเมืองและเนื้อหาสาระแห่งประชาธิปไตยให้สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมหรือความจริงตามกฎธรรมชาติ นั่นคือ เราต้องรู้หลักแนวคิดเรื่องการเมืองและประชาธิปไตยบนฐานแห่งพุทธธรรม แล้วจัดองค์ประกอบต่าง ๆ ของการเมืองและประชาธิปไตยให้สอดคล้องกับหลักดังกล่าว เมื่อทำได้เช่นนั้น เราก็จะได้การเมืองที่ดีและประชาธิปไตยที่มีคุณภาพ และจะสามารถนำคนในสังคมไปสู่จุดหมาย คือการอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุขได้

ธรรมะ กรรมะ ลึกษา^๑

^๑ สัมภาษณ์ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 10 มีนาคม 2538.

พุทธศาสนา มองทุกอย่างเป็นสภาพธรรมชาติ มีกฎธรรมชาติ หรือ มีความเป็นจริงอยู่ ความเป็นจริงนี้ พุทธศาสนาเรียกว่า ธรรม หรือ ธรรมะ ธรรมหรือกฎเกณฑ์แห่งความเป็นจริงนั้น คือ ความเป็นไปตามธรรมดา คือ การเป็นไปตามเหตุปัจจัย² เป็นกฎใหญ่ที่ครอบคลุมทุกอย่าง ซึ่งแม้ว่า พระพุทธเจ้าจะประสูติหรือไม่ประสูติขึ้นมาในโลกก็ตาม กฎนี้ หรือ ความจริงนี้ก็ยังคงมีอยู่ เป็นธรรมดาอย่างนั้นของมันเอง

ในโลกแห่งธรรมชาตินั้น มีสัตว์อยู่ชนิดหนึ่งที่มีลักษณะพิเศษกว่าสัตว์ชนิดอื่น ๆ สัตว์ชนิดดังกล่าวคือ มนุษย์ มนุษย์ต่างจากสัตว์ชนิดอื่น ๆ ตรงที่มีธรรมชาติพิเศษ คือ มนุษย์มีเจตจำนง เจตจำนงทำให้มนุษย์มีความคิด มีการกระทำปรุงแต่งสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ จนกระทั่งมนุษย์ได้สร้างโลกมนุษย์ขึ้นมาซ้อนโลกธรรมชาติ ในโลกมนุษย์มีการกระทำของมนุษย์ที่เกิดจากเจตจำนง เรียกว่า กรรม (หรือ กรรมะ) ดังนั้น โลกมนุษย์จึงเกิดจากกรรม คือ การกระทำของมนุษย์ที่เป็นไปตามเจตจำนง³ เจตจำนงทำให้มนุษย์นึกคิดปรุงแต่งสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ขึ้นมา ทำให้เกิดวัตถุ เทคโนโลยี เกิดศาสตร์ วิชาการต่าง ๆ มากมายเกิดขึ้นในโลกมนุษย์ แต่อย่างไรก็ตามโลกมนุษย์ก็หนีไม่พ้นโลกแห่งความเป็นจริง ตามธรรมชาติหรือโลกธรรมชาติได้ ดังนั้น ถ้ามนุษย์ปฏิบัติไม่ถูกต้องสอดคล้องกับกฎธรรมชาติแล้วก็จะเกิดปัญหาขึ้นในหมู่มนุษย์ ดังที่พระธรรมปิฎกกล่าวว่า "ถ้าชีวิตมนุษย์ หรือชีวิตสังคมมนุษย์ไม่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของกฎธรรมชาติแล้ว ก็เกิดวิปริต"⁴ เพราะฉะนั้น ถ้าจะให้โลกมนุษย์ซึ่งเกิดขึ้นในโลกธรรมชาตินั้นเป็นไปด้วยดีไม่มีปัญหา หรือเกิดวิปริตแล้วต้องจัดโลกมนุษย์ให้เป็นไปโดยสอดคล้องกับความจริงของกฎธรรมชาติ และการจะทำให้โลกมนุษย์สอดคล้องกับโลกธรรมชาตินั้นต้องรู้ก่อนว่า กฎธรรมชาติเป็นอย่างไร ดังนั้น ทางพุทธศาสนาบอกว่า ต้องมี "ปัญญา" เพราะปัญญา

² ดูรายละเอียดในเรื่องไตรลักษณ์ และปัจจุสมุปบาท ในบทที่ 3.

³ ดูรายละเอียดในเรื่อง หลักกรรม ในบทที่ 3.

⁴ สัมภาษณ์พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 10 มีนาคม 2538.

จะเป็นตัวช่วยให้เกิดความรู้ รู้ว่าธรรมชาติคืออะไร เป็นอย่างไร มีกฎแห่งความจริงเช่นไร คือ รู้ตัวธรรม และเมื่อปัญญาช่วยให้รู้ความจริงของกฎธรรมชาติแล้ว มนุษย์ก็จะสามารถนำมาปรับกรรม โดยเฉพาะปรับเจตจำนง ปรับความคิด ปรับทิวฐิ ซึ่งจะนำไปสู่การปรับกรรมให้สอดคล้องกับความจริงนั้น โลกมนุษย์ก็จะเป็นไปด้วยดี แต่คำถามคือว่า การที่มนุษย์จะมีปัญญานั้นจะต้องทำอย่างไร

พุทธธรรมให้หลักว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีคุณสมบัติพิเศษอีกอย่างหนึ่ง คือ เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ หรือพัฒนาได้ ไม่จำเป็นต้องอยู่ใต้อำนาจสัญชาตญาณเท่านั้น การที่มนุษย์จะมีปัญญานั้นต้องพัฒนาตัวมนุษย์ การพัฒนามนุษย์เรียกว่า ศึกษา หรือการศึกษา เมื่อศึกษาทำให้มนุษย์เกิดปัญญาแล้ว มนุษย์ก็จะนำความรู้ในกฎธรรมชาติที่ได้มาจัดระบบต่าง ๆ ในห่มมนุษย์ขึ้น เช่น จัดวางระบบเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ระบบสังคม ให้ตั้งอยู่บนความจริง สอดคล้องอยู่บนความจริงของกฎธรรมชาติ ระบบต่าง ๆ เหล่านี้ เมื่อสอดคล้องกับความจริงตามกฎธรรมชาติแล้วก็จะได้ผลดี จุดนี้สำคัญมาก กล่าวคือ เราจะเห็นได้ว่า ระบบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นระบบเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ต่างตั้งมาจากรากฐานเดียวกัน คือ ความรู้ความจริงในธรรมะ มีสาระจากปัญญาที่รู้ความจริงอันเดียวกัน การแยกเป็นส่วนต่าง ๆ เป็นระบบต่าง ๆ ก็เพียงเพื่อความสะดวกเท่านั้น ดังนั้น ระบบต่าง ๆ ต้องประสานโยงกันหมด มิใช่อะไรที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน คือ ระบบต่าง ๆ ศาสตร์ต่าง ๆ ต่างไปตามแนวคิดตนเอง คนละแนวกัน ระบบเศรษฐกิจก็ไปทาง ระบบการเมืองก็ไปทาง จนบางที่เกิดขัดแย้งหรือครอบงำกัน ซึ่งเป็นปัญหามาจากระบบคิดแบบแยกส่วน (reductionistic view) กลายเป็นความชำนาญเฉพาะด้าน ไม่เกื้อกูลหรือประสานกัน ทำให้เกิดปัญหาตามมาอย่างที่เห็น ๆ กันในปัจจุบัน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ว่า โลกมนุษย์ของเราหาใช่โลกทั้งหมดไม่ แต่โลกมนุษย์นั้นถูกสร้างโดยมนุษย์เอง สร้างขึ้นมาซ้อนกับโลกธรรมชาติ ซึ่งเป็นโลกแห่งความจริง มีกฎเกณฑ์แห่งความเป็นไปของมันอยู่ และโลกมนุษย์ก็ต้องเป็นไปตามกฎแห่งโลกธรรมชาตินั้น ดังนั้น การที่จะทำให้โลกมนุษย์อยู่อย่างมีความสุขไม่มีวิปริตแล้ว มนุษย์ต้องจัดสิ่งต่าง ๆ ในโลกมนุษย์ให้สอดคล้องกับโลกธรรมชาติ ตามกฎความจริงแห่งธรรมชาติ ซึ่งการจะทำเช่นนี้ได้ มนุษย์ต้องมีปัญญาเพื่อจะช่วยให้รู้ว่ากฎความจริงแห่งธรรมชาติเป็นเช่นไร จึงจะได้จัดโลกมนุษย์ได้ถูกต้อง

แต่การจะมีปัญญาได้นั้น มนุษย์จะต้องพัฒนาตนเอง ซึ่งเรียกว่า ลึกษา หรือการศึกษา (จะกล่าวในรายละเอียดต่อไป) ถึงจุดนี้ เราจะเห็นความสัมพันธ์ระหว่าง ธรรมะ กรรมะ ลึกษา ว่าเป็นเช่นไร เพื่อเป็นฐานความรู้แห่งการประยุกต์พุทธธรรมไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ธรรมะ กับ วินัย : ธรรมวินัย

ได้กล่าวไปแล้วในข้างต้นว่า ธรรมะเป็นสภาพธรรมชาติ มีกฎเกณฑ์แห่งธรรมชาติของมันเอง เมื่อมนุษย์ต้องการให้โลกมนุษย์อยู่อย่างมีความสุขไร้ปัญหา มนุษย์จึงต้องพัฒนาตนเองเพื่อให้เกิดปัญญา เพื่อใช้ปัญญาไปหาความรู้ในความจริงของกฎธรรมชาติ เมื่อได้ความรู้ดังกล่าวแล้ว การเอาความรู้ในความจริงของกฎธรรมชาติมาจัดสรรจัดวางระบบระเบียบชีวิตและสังคมของมนุษย์ เราเรียกลักษณะนี้ว่า วินัย^๕ เช่น การจัดสรรในเรื่องปัจจัย 4 การแบ่งสรรปัจจัย 4 ในหมู่มนุษย์ วินัยในส่วนนี้ คือ ระบบเศรษฐกิจ การจัดการระบบการเมือง การปกครอง หรือที่เรียกว่า ระบบการเมืองนั้นก็เป็วินัยเช่นกัน หรือการจัดระบบความสัมพันธ์ของหมู่มนุษย์ก็เป็วินัยในนาม ระบบสังคม ดังนั้น ระบบเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณี ต่างเป็วินัยทั้งสิ้น และขอย้ำอีกครั้งว่า เศรษฐกิจ การเมือง และสังคมต่างมาจากฐานความคิดเดียวกันทั้งสิ้น คือความรู้ในความจริงของกฎธรรมชาติ หรือธรรม แล้วจัดระบบต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับธรรมะ เมื่อเข้าสู่วัตถุประสงค์ของธรรม คือ เข้าถึงสิ่งที่ดีงาม ความเป็นอิสระ และความสุข ดังนั้น วินัยก็คือการจัดสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็มนุษย์ หรือสิ่งแวดล้อมในสังคมให้เกิดอากูล เอื้อต่อการที่บุคคลทุกคนในโลกมนุษย์จะได้เข้าถึงตัวธรรม เพราะ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๕ คำว่า วินัย นี้ เป็วินัยในความหมายของธรรม ซึ่งมีขอบเขตความหมายกว้างขวางกว่า คำว่า วินัย ที่เข้าใจกันทั่วไป ที่หมายถึงการปฏิบัติตามระเบียบที่วางไว้เท่านั้น

ฉะนั้น วินัยจึงอาศัยธรรมเป็นฐานอิง โดยมีจุดหมายเพื่อจะนำไปถึงขั้นปลาย คือ เพื่อดำเนินไปให้เข้าถึงธรรมนั่นเอง วินัยจึงเป็นวิธีการของมนุษย์เพื่อให้ธรรมออกผลในสังคม^๕ หลักการดังกล่าว คือ หลักการที่ใหญ่ที่สุดของพุทธศาสนา คือ ธรรมกับวินัย ดังนั้น พุทธศาสนาจึงมีชื่อว่าธรรมวินัย

สิกขา (การศึกษา) : กระบวนการพัฒนามนุษย์

สิกขาเป็นสิ่งที่ต้องคลุมทั้งเรื่องธรรมและวินัย เพื่อฝึกให้มนุษย์ปฏิบัติสอดคล้องกับธรรมะ สิกขาหรือการศึกษา คือ "การพัฒนาค้นให้พ้นจากการมีชีวิตภายใต้บงการของตัณหาที่จะคืนรนแสวงหาสุขเวทนา และหลีกเลี่ยงทุกข์เวทนาบนฐานของความไม่รู้คืออวิชชา. ไปสู่การมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา... ปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง ทำให้เกิดความเป็นอิสระไร้ทุกข์ปราศจากปัญหา"^๖

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๕ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), หลักการศึกษานในพระพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), หน้า 23.

^๖ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), จะพัฒนาค้นกันได้อย่างไร (พุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์), พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร:บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2536), หน้า 24.

ความสำคัญของการศึกษา

1. การศึกษาก่อให้เกิดปัญญา^๘
2. การศึกษาเป็นแกนสำคัญที่จะเปลี่ยนแปลงสังคม^๙
3. การศึกษาเป็นรากฐานของการแก้ปัญหาทั้งหมด^{๑๐}
4. การศึกษาเป็นปัจจัยที่จะพ้นจากการเลียนแบบมาเป็นการเรียนรู้^{๑๑}

ความเชื่อเบื้องต้นของการจะพัฒนามนุษย์นั้น เรียกว่า ตถาคตโพธิศรัทธา คือ ความเชื่อในปัญญา ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า หมายถึง เชื่อในศักยภาพของมนุษย์ที่จะฝึกฝนพัฒนาไปจนสูงสุดได้ มั่นใจในตนเองว่ามีศักยภาพมีความสามารถฝึกได้^{๑๒} สิ่งนี้เป็นความเชื่อพื้นฐานก่อนจะเริ่มศึกษา

ศูนย์วิทยทรัพยากร

^๘ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, หน้า 50.

^๙ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), สถานการณ์พุทธศาสนา: พลิกหลายนะเป็นพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2536), หน้า 73.

^{๑๐} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธบริษัทกับพระธรรมวินัย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปัญญา, 2532), หน้า 130.

^{๑๑} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), ความรักจากวาเลนไทน์ สู่ความเป็นไทย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2536), หน้า 67.

^{๑๒} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), หลักการศึกษานในพระพุทธศาสนา, หน้า 12.

ลึกลงหรือการศึกษามี 3 ชั้น คือ

1. ศิล
2. สมาธิ
3. ปัญญา

1. ศิล เป็นเรื่องของพฤติกรรมที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ทั้งสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และสภาพแวดล้อมทางสังคม คือ มนุษย์ด้วยกัน ดังนั้น เพื่อให้พฤติกรรมที่มีต่อสภาพแวดล้อมเป็นไปด้วยดี เราจึงเริ่มต้นด้วยวินัย ศิลนั้นเป็นเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ แสดงว่าเป็นเรื่องธรรมชาตินั้นคือ เป็นไปตามกฎธรรมชาติ ส่วนวินัย คือ การจัดวางกฎเกณฑ์หรือบัญญัติต่าง ๆ เพื่อจัดสรรระบบพฤติกรรมของมนุษย์นั้น บัญญัติต่าง ๆ ของมนุษย์เป็นวินัยทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นวินัย จึงเป็นจุดต่อระหว่างโลกมนุษย์กับโลกธรรมชาติ

การพัฒนาคน เริ่มต้นที่วินัย ก็เพราะวินัยเป็นการจัดระเบียบความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิต และการอยู่ร่วมกันในสังคม และสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมกับการพัฒนาและให้เอื้อโอกาสในการที่จะพัฒนาและป้องกันมิให้พฤติกรรมที่ไม่ดีเกิดขึ้น จึงกล่าวได้ว่า วินัย เป็นเครื่องมือฝึกคิด¹³ ฝึกให้คุ้นกับพฤติกรรมที่ดี และพยายามฝึกพฤติกรรมดี ๆ นั้นให้กลายเป็นพฤติกรรมเคยชิน

กล่าวโดยสรุป วินัยที่เกิดขึ้นต้อง¹⁴

1. เกิดจากความรู้ความเข้าใจในกฎความจริงของธรรมชาติ
2. ต้องเอื้อผลต่อมนุษย์ ทำให้เกิดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาตัวมนุษย์ ทำให้คนเข้าถึงธรรม หรือสิ่งดีงาม

ดังนั้น ระเบียบการปกครองแบบประชาธิปไตยก็ต้องมี 2 ข้อนี้ด้วย ถ้าไม่มีแสดงถึงการต้องปรับระบบระเบียบที่มีอยู่เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย 2 ข้อดังกล่าวข้างต้น

¹³ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร, หน้า 37-38.

¹⁴ สัมภาษณ์ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 10 มีนาคม 2538.

2. สมาธิ หรือ จิตใจ พฤติกรรมของคนในระดับคตินั้น ไม่ได้ทำตามลำพัง เพราะคนเราจะมีพฤติกรรมที่ดีได้ ต้องมีจิตใจที่ดีด้วย ดังนั้น การพัฒนาจิตใจจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะแม้วินัยจะวางกฎเกณฑ์ไว้ให้ประพฤติแล้ว แต่ถ้าในใจไม่บริสุทธิ์ หรือขัดแย้งกับพฤติกรรมที่ดี เช่น มีความโลภ โกรธ หลง อยู่ก็จะสามารถหาทางเลี่ยงข้อบัญญัติหรือวินัย และไม่มีความสุขในการที่จะปฏิบัติตามวินัยที่เป็นเช่นนี้เพราะจิตใจไม่คล้อยตามวินัย ดังนั้น จึงต้องพัฒนาในระดับจิตใจด้วย ศิลปะมันคงจะต้องมีฐานที่จิตใจด้วย

สมาธิจึงเป็นเรื่องของการฝึกในด้านจิตใจ ได้แก่ การที่ต้องพัฒนาคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต ทั้งในด้านคุณธรรม เช่น ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความรับผิดชอบ ความแน่วแน่มั่นคง ความมีสติสมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความอึดใจ ความร่าเริงเบิกบานใจ ความสดชื่นผ่องใส ความรู้สึกพอใจ กล่าวสั้น ๆ ว่า พัฒนาคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพของจิต ^{๕๕}

3. ปัญญา การจะทำให้มนุษย์มีจิตใจดีงาม ตามขั้นสมาธิได้นั้น ที่สุดก็ต้องมีปัญญา รู้เหตุรู้ผล เมื่อมนุษย์รู้เหตุรู้ผลก็จะเต็มใจที่จะปฏิบัติ เป็นการส่งผลต่อไปถึงขั้นศีลที่ถูกต้องตามวินัยได้จัดไว้ เห็นได้ว่า ที่สุดต้องพัฒนาให้สัมพันธ์สอดคล้องกัน และเมื่อพัฒนาแล้วก็จะส่งผลต่อกันทั้งศีล สมาธิ ปัญญา คือ พอมีปัญญา ก็รู้เหตุรู้ผล ส่งเข้าสู่ระดับจิตใจ เกิดความพอใจ และมีมีความสุขในพฤติกรรมนั้น ดังนั้น พฤติกรรมนั้นจะเป็นพฤติกรรมที่ทำด้วยความเต็มใจ พอใจ และสุขใจ

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร, หน้า 38.

และยิ่งถ้าปัญญา รู้อิงระดับความเป็นจริงในโลกธรรมชาติตามความเป็นจริง ตามสภาวะธรรมชาติ ที่เป็นไปตามธรรมดาแห่งกฎเหตุปัจจัย และเข้าใจชีวิตจิตใจของมนุษย์ เห็นความเป็นไตรลักษณ์ เมื่อมีปัญญาเข้าถึงระดับนั้นแล้วคุณภาพทางจิตก็จะเกิดขึ้นเองอย่างอัตโนมัติ เช่น เกิดเมตตาขึ้นโดยอัตโนมัติตามธรรมชาติ โดยไม่ต้องเกิดแค่เพียงเข้าใจว่า ทำไม่ต้องเมตตา ซึ่งอย่างนี้เป็นแค่เรื่องเหตุผลขั้นธรรมดาและเป็นเรื่องเฉพาะกรณี การเกิดคุณภาพทางจิตโดยอัตโนมัติเช่นนี้ เป็นตัวแสดงให้เห็นว่าปัญญาได้เชื่อมเข้าหาธรรมอย่างถูกต้องสมบูรณ์แล้ว

พุทธธรรมกับการเมือง

จากหลักธรรมวินัยข้างต้น จะเห็นได้ว่า ส่วนของ "การเมือง" นั้น เป็นส่วนของวินัย เช่นเดียวกับระบบอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นมาในโลกมนุษย์ เช่น ระบบเศรษฐกิจ หรือระบบสังคม และแน่นอนการที่การเมืองเกิดขึ้นในโลกมนุษย์ การเมืองที่ดีต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักพุทธธรรม การจัดการระบบการเมืองในส่วนจากรายละเอียดนั้น ต้องจัดให้สอดคล้องกับความจริงตามกฎแห่งธรรมชาติ เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว การเมืองหรือวินัยทางการเมืองจึงจะสามารถทำให้ประชาชนบรรลุผลถึงธรรมตามที่ต้องการ คือ เกิดความสุขเป็นอิสระ เกิดสันติภาพ ดังนั้นหลักการสำคัญที่สุดของการเมือง คือ การที่ต้องจัดการเมืองให้สอดคล้องกับกฎแห่งธรรมชาติ แล้วการเมืองเช่นนั้นจึงจะเรียกได้ว่า การเมืองที่มีคุณภาพ

แน่นอนเช่นเดียวกับหลักการใหญ่ข้างต้น การเมืองจะดีได้นั้น ต้องอาศัยปัญญา นั่นคือการพัฒนาปัญญาเพื่อนำปัญญา เป็นอุปกรณ์หาความเป็นจริง เพื่อจะจัดการเมืองให้สอดคล้องกับความจริงตามธรรมชาติได้ ดังนั้น การเมืองจะเกิดผลดี หรือการเมืองจะมีคุณภาพได้นั้น ต้องพัฒนาคน พัฒนาปัญญา สิ่งนี้เป็นเงื่อนไขหรือเป็นเหตุปัจจัยตัวสำคัญที่จะชี้ว่าการเมืองนั้นจะมีคุณภาพมากน้อยเพียงไร

ทิวทัศน์ (หรือ ทิว) : ผู้ควบคุมทิศทางของพฤติกรรม

พฤติกรรมต่าง ๆ ที่เราแสดงออกมาต่างมาจากแนวความคิด ความรู้ ทฤษฎีของเรา ที่มีต่อประสบการณ์นั้นเช่น ถ้ามีแนวคิดที่ ความผิดเป็นสิ่งที่น่ากลัว แล้วพฤติกรรมของเรา เมื่อ ประสบกับความผิดจะออกมาในลักษณะหวาดผวา หลีกหนี ต่อความผิด ทั้ง ๆ ที่ความจริงอาจจะ ไม่มีอะไรก็ได้ แนวความคิด ทฤษฎี ความรู้ต่าง ๆ ที่เรามีเหล่านี้ เรียกว่า ทิวทัศน์ ทิวทัศน์เป็นตัว กำหนดทิศทางของพฤติกรรมของเรา ถ้าเรามีทิวทัศน์ที่ผิดพลาด ไม่ถูกต้อง ไม่ดี หรือทางธรรม เรียกมีจลาทิวทัศน์แล้ว พฤติกรรมของเราที่ออกมาก็จะไปในทางที่ไม่ดี แต่ถ้าเรามีทิวทัศน์ในทางที่ ถูกต้องดีงาม หรือลื้มาทิวทัศน์แล้วพฤติกรรมของเราก็จะออกมาในทางที่ดีงามถูกต้องเป็นประโยชน์

มีจลาทิวทัศน์ คือแนวความคิด ความเชื่อ ความรู้ หรือทฤษฎีที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง เช่นเชื่อว่า อะไรจะเป็นไปดีร้ายอย่างไร ก็แล้วแต่การคดมันดาลของอำนาจลึกลับ หรือเห็นว่า จุดหมายของการกินอาหารคือเพื่อความอร่อย ส่วนลื้มาทิวทัศน์ คือ แนวความคิด ความเชื่อ ความรู้ หรือทฤษฎีที่สอดคล้องกับความเป็นจริง เช่น เชื่อว่าสิ่งทั้งหลายจะเป็นอย่างไร ก็ต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน หรือเห็นว่าจุดหมายของการกินอาหารเพื่อความมี สุขภาพดี ดังนั้นเป็นต้น

และเช่นเดียวกันในระดับที่ใหญ่ขึ้นมา ลักษณะของการจัดระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมก็จะมีทิวทัศน์อยู่เบื้องหลังเช่นกัน หมายความว่า เราก็จะจัดระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมไปตามทิวทัศน์ที่เรามีอยู่ ถ้าทิวทัศน์ที่มีอยู่เป็นลื้มาทิวทัศน์ คือ เป็นทิวทัศน์ที่เกิดจากปัญญา ที่รู้ กฎความจริงแห่งธรรมชาติ ก็จะสามารถจัดระบบการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ให้สอดคล้อง กับกฎความจริงแห่งธรรมชาติได้ และก็จะก่อให้เกิดผลที่ดีงามตามมา แต่เมื่อไรเรามีมีจลาทิวทัศน์ แล้ว การจัดระบบต่าง ๆ ในสังคมก็จะผิดไปด้วย และจะส่งผลมาถึงสังคมในทางเลวร้ายจน บางครั้งอาจจะสาหัสเกินกว่าจะแก้แล้วก็ได้ ดังตัวอย่างของประเทศสหรัฐอเมริกา ที่เขาเชื่อมั่น และภูมิใจในทิวทัศน์ของเขาเป็นอย่างมากที่สามารถสร้างสหรัฐอเมริกาให้ยิ่งใหญ่ในโลกได้ แต่ใน ปัจจุบัน ขณะนี้ทิวทัศน์ตัวเดียวกันดังกล่าวของ เขากลับเป็นตัวทำลายสังคมอเมริกาไปอย่างรุนแรง และน่าเป็นห่วงถึงขนาดมีการทำนายกันว่า ประเทศสหรัฐอเมริกาจะกลายเป็นประเทศโลกที่ 3

ในปี 2020 หรือ อีก 25 ปี ข้างหน้า

ทฤษฎีหรือแนวคิดที่ทำให้สหรัฐอเมริกาพบกับความเจริญในอดีตและพบกับความเสื่อมในปัจจุบันมี ดังนี้

1. ทฤษฎีหรือแนวคิดเกี่ยวกับกฎหมาย แนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายในแง่นี้เป็นความเชื่อฟังเคารพกติกาของสังคมสามารถสร้างสหรัฐอเมริกาให้เป็นปึกแผ่นในอดีตมาแล้ว เพราะการก่อตั้งประเทศที่มีคนหลายเชื้อชาติ ภาษา มารวมตัวอยู่ด้วยกัน และแต่ละบุคคลก็มีความต้องการแตกต่างกัน ต้องมีแนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายมาช่วยสร้างกฎกติกาให้สังคมมีกฎเกณฑ์จึงจะทำให้สังคมดำเนินอยู่ได้ แต่ในปัจจุบัน คนอเมริกันจำนวนไม่น้อยกลับใช้กฎหมายไปอีกแนวทางหนึ่ง โดยแนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายกลายเป็นมิชฌาภิบาล โดยการเอากฎหมายเป็นเครื่องมือหาผลประโยชน์ เป็นที่รู้จักว่า อาชีพทนายความในอเมริกาเป็นอาชีพที่นิยมอันดับ 1 เพราะหาเงินได้ง่ายได้ดีและได้มากด้วย มาถึงปัจจุบันแนวโน้มในการหาผลประโยชน์จากกฎหมายได้รุนแรงขึ้น หากมีเรื่องแม้เพียงเล็กน้อยเกิดขึ้น ถ้าสามารถตั้งเป็นคดีได้ก็จะฟ้องเรียกค่าเสียหาย ที่เรียกว่า sue เรียกได้ว่า มีเรื่องเพียงเล็กน้อยก็ฟ้องเรียกค่าเสียหายทันที และเรียกทีละมาก ๆ ด้วย เช่น ถ้ามีคนมาลั่นลัมที่หน้าบ้าน เขาก็ฟ้องเจ้าของบ้านเรียกค่าเสียหายได้ ดังนี้ เมื่อคนจึงหาผลประโยชน์มากขึ้นก็ทำให้เรื่องกฎหมายกลายเป็นเรื่องหาผลประโยชน์ ทำให้เกิดโทษอย่างกว้างขวางแก่คนในสังคม เพราะ "เอะอะก็ฟ้อง" ทำให้คนหวาดระแวงระวังตัวกันจนจะเป็นโรคจิต และขณะเดียวกันก็เกิดความเห็นแก่ตัวกันมากขึ้น ตัวใครตัวมันกันมากขึ้น สิ่งเหล่านี้กระทบต่อสุขภาพและคุณภาพทางจิตใจของคนอเมริกันอย่างมากในปัจจุบัน

2. ทฤษฎีหรือแนวคิด individualism เป็นแนวคิดในการสร้างความสำเร็จทางเศรษฐกิจแก่สหรัฐอเมริกา เพราะมีความคิดว่า แต่ละคนต่างทำการค้าหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเอง เมื่อแต่ละคนร่ำรวย ประเทศโดยรวมก็จะดีขึ้น แต่พอมาถึงปัจจุบันในเวทีแห่ง

¹⁶ สัมภาษณ์พระธรรมปิฎก, 10 มีนาคม 2538.

เศรษฐกิจโลก เศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาเสียเปรียบเป็นอย่างมาก ทัศนคติแบบ individual ก็มีปัญหา เพราะถ้าวิเคราะห์ลงไปแล้ว ความสำเร็จของทัศนคติ individualism นั้น ต้องมีองค์ประกอบร่วมอยู่ คือ protestant ethic (จริยธรรมโปรเตสแตนต์) หรือ work ethic ที่ถือว่างาน และสัมฤทธิ์ผลของงานเป็นหลักเป็นเป้าหมาย ตั้งใจทำงานให้มากที่สุด ไม่ยอมทำตามใจความอยาก สิ่งเหล่านี้ทำให้ทัศนคติ individualism ประสบความสำเร็จ แต่ทุกวันนี้ protestant ethic หรือ work ethic เสื่อมแล้ว ก็พลอยทำให้ individualism กลายเป็นพิษ คือ ทุกคนต่างเห็นแก่ผลประโยชน์ของตน แย่งชิงผลประโยชน์กันและกัน คิดแต่จะเอาเปรียบกันโดยไม่ได้มุ่งมั่นในการทำงานของตน

3. ทัศนคติหรือแนวคิดแบบ frontier mentality พระธรรมปิฎกท่านแปลว่า "สภาพจิตแบบบุกฝ่าพรมแดน" เป็นแนวคิดที่ว่า มุ่งหน้าไปเอาทรัพยากรธรรมชาติ และผลประโยชน์ในอาณาบริเวณข้างหน้าเรามาใช้ ไปทำให้ชนข้างนอกเราซึ่งเป็นคนเถื่อนทั้งหลายไปทำให้เขาพัฒนา เป็นแนวคิด "มุ่งตะวันตกทำบ้านนอกให้เจริญ" แนวคิดนี้สร้างระบบความเจริญในสหรัฐอเมริกามาตั้งแต่อดีต ซึ่งสืบเนื่องมาจากยุโรปที่ทำให้เกิดการล่าอาณานิคมไปทั่วโลก แนวคิดนี้ แสดงออกในการมุ่งตะวันตกของคนอเมริกัน แล้วก็ออกจากโลก มุ่งสู่อวกาศอีก ทำให้สหรัฐอเมริกาภูมิใจใน frontier mentality อย่างมาก แต่ปัจจุบันแนวคิดนี้กลับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ มากมาย

4. ทัศนคติ หรือแนวคิดนิชิตธรรมชาติ แนวคิดนี้เรียกได้ว่า เป็นฐานของอารยธรรมตะวันตกเลยก็ว่าได้ เพราะใช้กันมา 2000 กว่าปีแล้ว คือมุ่งนิชิตธรรมชาติ มองมนุษย์แยกออกจากธรรมชาติ ไม่ว่าปรัชญาตะวันตกโบราณ หรือความคิดของศาสนาคริสต์ก็ตั้งบนฐานความคิดนี้ทั้งหมด ซึ่งเราจะเห็นชัดว่า ปัจจุบันปัญหาสิ่งแวดล้อมอันใหญ่หลวงที่เกิดขึ้นล้วนแต่เป็นผลมาจากพฤติกรรมที่มีทัศนคตินี้เป็นฐานทั้งสิ้น

5. ทัศนคติ หรือแนวคิดที่ว่า ความสุขของมนุษย์จะมีได้ เพราะมีวัตถุเสพอ่างหนึ่งพร้อม แนวคิดนี้เข้ากันได้กับทัศนคติที่เจนิชิตธรรมชาติ คือ การไปเอาทรัพยากรธรรมชาติมาเสพอเพื่อความสุข เพราะคิดว่าเรานิชิตธรรมชาติได้ ก็เอาธรรมชาติมาจัดสรรมาผลิตเป็นวัตถุ

เสนอได้ ทฤษฎีเหล่านี้ต่างพัฒนาขึ้นในยุคอุตสาหกรรม การจะนิยตธรรมชาตินั้นก็ต้องพัฒนาวิทยาศาสตร์ เมื่อพัฒนาวิทยาศาสตร์ก็พัฒนาเทคโนโลยีต่อ เอาเทคโนโลยีไปจัดการกับธรรมชาติ เพื่อออกไปเป็นอุตสาหกรรม กลายเป็นความเจริญทางอุตสาหกรรม เกิดความเจริญทางเศรษฐกิจ นำมาซึ่งความยิ่งใหญ่ของสหรัฐอเมริกา แต่ปัจจุบันเศรษฐกิจก็ตก สิ่งแวดล้อมก็เสื่อมการพัฒนาบททฤษฎีอย่างนี้มีปัญหาไปไม่รอด คือ ถ้าจะเอาเศรษฐกิจแต่สิ่งแวดล้อมก็เสียเลยต้องปรับทฤษฎีกันใหม่ เพื่อมิให้เศรษฐกิจพังและสิ่งแวดล้อมก็ไม่เสีย กล่าวคือ ปรับทฤษฎีที่ 4 ใหม่ สอนให้คนรุ่นใหม่เห็นว่ามนุษย์เราเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ อย่าทำลายธรรมชาติ แต่แม้จะปรับทฤษฎีที่ 4 แต่ทฤษฎีที่ 5 ยังไม่ปรับ ความสุขยังคงได้จากการเสพผลผลิตจากธรรมชาติเกิดขัดแย้งกันอยู่ แม้จะมีการประนีประนอมก็เป็นการประนีประนอมแบบจำใจ จริยธรรมที่เกิดขึ้นแบบจำใจนี้จะไม่มีความสุขที่แท้จริงและไม่มั่นคง

กล่าวโดยสรุป นวัตกรรม การดำเนินชีวิตต่างมีทฤษฎีรองรับหรือชี้แนะแนวทางการกระทำอยู่ทั้งสิ้น และเช่นกัน ภายใต้ระบบเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม สิ่งรองรับภาพปรากฏการณ์ของมัน คือ ทฤษฎีนั่นเอง ดังนั้น ทางพุทธศาสนาจึงบอกว่าเราต้องมีปัญญา เข้าใจถึงความจริงตามธรรมชาติ เพื่อจะได้นำมาปรับแก้ไขทฤษฎีที่มีอยู่ให้ถูกต้องเป็นสัมมาทฤษฎี จึงจะสามารถมีนวัตกรรมที่สอดคล้องกับธรรมชาติและเกิดความสุขได้

ทฤษฎีนี้ ทางพระเรียกว่า เป็นส่วนหนึ่งของมโนกรรม¹⁷ และทางพุทธศาสนาถือว่ามโนกรรมเป็นกรรมที่สำคัญที่สุดในกรรมทุกประเภท เพราะมโนกรรมเป็นตัวกำหนดเจตจำนงหรือกรรมอื่น ๆ หน้าที่ของเรา คือ ต้องพยายามพัฒนามโนกรรม หรือทฤษฎีนี้ให้ เป็นมโนกรรมที่ดี ที่ถูกต้องหรือสัมมาทฤษฎีให้ได้

¹⁷ กรรมมี 3 อย่าง

1. กายกรรม
2. วาจากรรม
3. มโนกรรม (คฺพทที่ 3)

พุทธธรรมกับการพัฒนาประชาธิปไตย

การเมืองจะเป็นไปในทางปฏิบัติได้นั้นต้องมีระบอบการเมืองรองรับ และระบอบการเมืองในโลกมนุษย์ก็มีหลายระบอบ แต่ในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า ระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยนั้นเป็นระบอบการเมืองที่ดีที่สุด และประเทศทั้งหลายต่างก็พยายามจะพัฒนาประชาธิปไตยในประเทศของตนให้เกิดขึ้น ประเทศไทยเราก็เช่นกัน ประเทศไทยเราได้พยายามนำระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยมาใช้อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นการเปลี่ยนระบอบการปกครอง จากรบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอย่างเป็นทางการ แต่การเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ครั้งนั้นมาจนถึงปัจจุบัน กระแสการวิจารณ์ว่าเมืองไทยเรายังไม่เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์นั้นยังคงมีอยู่อย่างทั่วไป นักวิชาการ นักศึกษา ปัญญาชน หลายต่อหลายคนต่างมุ่งศึกษาเรื่องการพัฒนาประชาธิปไตยกันอย่างจริงจัง และต่อเนื่อง แต่ถึงกระนั้น ปัญหาทางการพัฒนาประชาธิปไตย แม้จะถูกศึกษาอย่างทะลุปรุโปร่งและมีผลการศึกษาออกมามากมายก็ตาม สภาวะแห่งคุณภาพประชาธิปไตยของประเทศไทยก็นับว่ายังไม่เป็นที่น่าพอใจของทุก ๆ าย (ยกเว้นนักการเมืองฝ่ายรัฐบาล ที่อ้างว่า ประเทศไทยเป็นประชาธิปไตยแล้ว เพราะมีรัฐบาลมาจากการเลือกตั้ง)

การมองการพัฒนาประชาธิปไตยบนฐานแห่งพุทธธรรมนั้น เป็นแนวความคิดหนึ่งที่สำคัญและมีความเป็นไปได้สำหรับประเทศไทย สำหรับพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ท่านมองการพัฒนาประชาธิปไตยบนฐานแห่งพุทธธรรมไว้อย่างมีเหตุผล และน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง ดังนี้

1. ความหมายของประชาธิปไตย

ก่อนอื่น พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง ความหมายของประชาธิปไตยไว้ว่า

"ประชาธิปไตย คือการปกครองซึ่งประชาชน ของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน...หรือจะเติมต่อไปอีกก็ได้ว่า การปกครองแบบที่จะทำให้สภาวะแห่งชีวิต

ของคนทุกคนปรากฏผลออกมาเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม และให้ผลประโยชน์แก่ส่วนรวมทุกอย่างนั้นสะท้อนกลับไปเป็นประโยชน์แก่ชีวิตของทุก ๆ คน”^{๑๖}

ในหนังสือการสร้างสรรค์ประชาธิปไตย พระธรรมปิฎกได้กล่าวถึง ความหมายของประชาธิปไตยให้เราเห็นภาพกว้าง ๆ ได้ง่าย คือ

“การปกครองแบบประชาธิปไตย คือ การปกครองของประชาชนที่แต่ละคนปกครองตัวเองได้ เมื่อแต่ละคนปกครองตัวเองได้แล้ว ก็มาช่วยกันปกครองร่วมกัน ก็เป็นการปกครองของประชาชนที่ประชาชนปกครองกันเอง...”^{๑๗}

จากความหมายประชาธิปไตยของพระธรรมปิฎกจะเห็นได้ว่า ประชาธิปไตยในความหมายท่านเน้นจุดต่าง ๆ ดังนี้

1. ประชาธิปไตยต้องเป็นการปกครองกันเองของประชาชน
2. การปกครองกันเองได้นั้น จะทำได้ก็ต่อเมื่อประชาชนมีความสามารถปกครองตนเองได้
3. ประชาธิปไตย เป็นการปกครองที่เปิดให้สาระแห่งชีวิต อันหมายถึง คักยภาพ ความรู้ความสามารถ สติ ปัญญา ของทุกคนแสดงออกมาเพื่อเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม
4. และขณะเดียวกันที่ทุกคนต่างช่วยเหลือส่วนรวม (โดยเอาศักยภาพตนเองมาทำประโยชน์แก่ส่วนรวม) ผลประโยชน์ของส่วนรวมที่เกิดขึ้นทุกอย่งนั้น ก็จะสะท้อนกลับมาเป็นประโยชน์แก่ทุก ๆ คนในฐานะปัจเจกชนด้วย

^{๑๖} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, หน้า 4-5.

^{๑๗} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 17.

จากความหมายประชาธิปไตยดังกล่าว เมื่อเรามองลึกลงไปจะเห็นว่า สิ่งสำคัญที่สุดที่จะทำให้ประชาธิปไตยเกิดได้ คือ คุณภาพของประชาชน ดังนั้น เรื่องคุณภาพของประชาชน เป็นเรื่องสำคัญที่สุดที่จะเป็นเหตุปัจจัยโดยตรงต่อคุณภาพของประชาธิปไตย ²⁰

2. ประชาธิปไตย 2 แง่

การมองแง่ของประชาธิปไตย พระธรรมปิฎก มองประชาธิปไตยใน 2 แง่ คือ ²¹

1. รูปแบบ
2. เนื้อหาสาระ

โดยพระธรรมปิฎกเน้นไปที่แง่ที่ 2 คือ ด้านเนื้อหาสาระ ซึ่งท่านกล่าวว่า ในแง่ของสสารนั้นจะเข้ากันได้ดีกับพุทธศาสนาเลยทีเดียว กล่าวคือ ประชาธิปไตยในแง่เนื้อหาสาระนั้นคือเรื่องพื้นฐานทางจิตใจ แนวคิด และพฤติกรรมต่าง ๆ ที่จะทำให้คนเราสามารถสร้างระบบการปกครองแบบนี้ได้ และทำให้ระบบการปกครองเกิดผลดีสัมความมุ่งหมาย ดังนั้น เรื่องสสารนี้เป็นเรื่องสำคัญที่สุด เพราะถ้าเราเข้าใจเนื้อหาสาระของประชาธิปไตยแล้ว เราก็คงนำไปปรับเพื่อสร้างรูปแบบต่าง ๆ มารองรับอย่างได้ผล เพราะรูปแบบต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นนั้นมันมีเป้าหมาย คือ รูปแบบต่าง ๆ ต้องนำไปสู่สาระของประชาธิปไตย แต่ถ้าเราไม่เข้าใจสาระของประชาธิปไตยดีแล้ว เราก็คงได้แต่ไปลอกแบบเขามาจากประเทศนั้นประเทศนี้บ้าง ซึ่งโดยมากแล้วจะไม่เกิดประสิทธิผลที่เป็นที่น่าพอใจนัก (เรื่องเนื้อหาสาระจะกล่าวละเอียดอีกครั้งในหัวข้อสาระประชาธิปไตยบนฐานแห่งพุทธธรรม)

²⁰ ดูเรื่องคุณภาพประชาธิปไตยประกอบ.

²¹ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, หน้า 2-4.

3. คุณภาพของประชาธิปไตย

ด้านคุณภาพของประชาธิปไตย พระธรรมปิฎก แบ่งคุณภาพของประชาธิปไตยออกเป็น 3 อย่าง หรือ 3 ชั้น คือ ²²

1. ประชาธิปไตยที่ดี
2. ประชาธิปไตยที่พอใช้
3. ประชาธิปไตยอย่างเลว

ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลถึงคุณภาพของประชาธิปไตยนั้นขึ้นกับ 2 สิ่ง คือ

1. วิธีการ เช่น รูปแบบที่เราสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อควบคุมให้เนื้อหาของระบอบประชาธิปไตยดำรงอยู่ได้

2. คุณภาพของผู้ปกครอง ประชาธิปไตยคือการปกครองกันเองของประชาชน ประชาชนก็คือผู้ปกครอง (กันเอง) ดังนั้น จากหลักการนี้ทำให้สามารถสรุปได้ว่า คุณภาพของประชาธิปไตยย่อมขึ้นอยู่กับคุณภาพของประชาชนนั่นเอง นั่นคือ ถ้าคุณภาพของประชาชนไม่ดี ก็จะได้ระบอบประชาธิปไตยที่ไม่ดีด้วย ถ้าต้องการประชาธิปไตยที่ดีก็ต้องมีประชาชนชนิดคุณภาพดี ดังนั้น จุดสำคัญ คือ การพัฒนาคุณภาพของประชาชน สำหรับคุณภาพของประชาชนที่จะส่งผลต่อคุณภาพประชาธิปไตยนั้นจะดูได้อย่างไร พระธรรมปิฎกกล่าวว่า "เราคงจะต้องดูว่าประชาชนปกครองตนเองได้ไหม พร้อมหรือไม่ที่จะปกครองตนเอง และจะปกครองตนเองได้ดีแค่ไหนเพียงไร" ²³ จะเห็นได้ว่า คุณสมบัติสำคัญของประชาชน (ผู้ที่จะปกครองประเทศ) ต้องเริ่มที่ตัวประชาชนเอง คือ ความสามารถที่จะปกครองตัวของเขาเอง เพราะประชาชนต้องมีความสามารถที่จะปกครองตนเองก่อนแล้วจึงจะสามารถไปปกครองกันเองได้ ถ้าแม้แต่ตัวเองยัง

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

²³ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, หน้า 6.

ปกครองตนเองไม่ได้แล้ว การจะไปปกครองกันเองก็จะล้มเหลวอย่างสิ้นเชิง และในขณะเดียวกัน เราจะต้องพิจารณาประชาชนโดยสัมพันธ์กับหลักการ และเนื้อหาสาระของประชาธิปไตย ว่าประชาชนเข้าถึงเนื้อหาสาระของประชาธิปไตยหรือไม่ สิ่งนี้เป็นสิ่งสำคัญในการตรวจสอบคุณภาพของผู้ปกครอง (ประชาชน) ต่อผลสำเร็จแห่งคุณภาพของประชาธิปไตย

4. ธรรมาธิปไตยกับประชาธิปไตย

จากที่กล่าวมาแล้วว่า คุณภาพของประชาธิปไตยขึ้นอยู่กับคุณภาพของประชาชนเป็นสิ่งสำคัญ และคุณภาพของประชาชนข้อที่สำคัญที่จะทำให้ประชาธิปไตยมีคุณภาพ คือ คุณสมบัติที่ว่าประชาชนสามารถปกครองตนเองได้ คนที่จะปกครองตนเองได้นั้นมีลักษณะอย่างไร พระธรรมปิฎกกล่าวไว้ว่า "คนที่จะปกครองตนเองได้ก็คือคนที่รู้จักวินัย และกระทำการต่าง ๆ ด้วยปัญญา ด้วยเหตุผล เอาหลัก เอาธรรม เอาความจริง ความถูกต้อง คือไม่ถือเอาตนเป็นประมาณ ไม่ถือเอาการล่อการชักจูงของผู้อื่นเป็นประมาณ"²⁴ เราเรียกคนที่มีลักษณะเช่นนี้ว่าเป็นคนที่เป็นธรรมาธิปไตย คือ ถือธรรมเป็นใหญ่ ธรรมาธิปไตยเป็นคุณสมบัติของคน ธรรมาธิปไตยมิใช่ระบอบการปกครอง หลักธรรมที่อธิบายในเรื่องนี้ คือ หลักอธิปไตย 3 กล่าวคือ เป็นหลักธรรม แสดงถึงคุณภาพของคนที่ยึดหรือคำนึงถึงสิ่งที่ต่างกัน 3 สิ่ง เป็นหลักในการพิจารณา ตัดสินการกระทำต่าง ๆ หลักอธิปไตย 3 มีดังนี้²⁵

1. อัตตาธิปไตย คือ การที่วินัยและตัดสินการกระทำต่าง ๆ โดยคำนึงถึงแต่ผลประโยชน์ของตนบ้าง ฐานะของตนบ้าง หรืออะไรต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับตนเป็นประมาณ กล่าวโดยสรุปก็คือ การตัดสินการกระทำต่าง ๆ โดยยึดผลประโยชน์ ความคิด ความเชื่อของตนเป็นใหญ่

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12-13 .

2. โลกาธิปไตย คือ การที่วินัจฉัย และตัดสินการกระทำต่าง ๆ โดยถือเอาเสียงชกจุหรือเสียงนิยมของข้างมากของชาวโลกในขณะนั้น ๆ เป็นประมาณ กล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือ "พวกมากลากไป" ไม่ได้พิจารณาด้วยเหตุผล ไม่ใช่เหตุผลในการตัดสิน แต่เป็นไปตามที่คนข้างมากเขานิยมกัน พวกมากในหมู่คณะของตนเอื้อกันไปอย่างไรก็ตามเขาไป กลัวเป็นแกะดำ

3. ธรรมาธิปไตย คือ การถือธรรม ถือหลักการ เอาความถูกต้องเป็นประมาณ ถือตามความจริงและความดีงาม นั่นคือ การพิจารณาตัดสินด้วยสติปัญญา หมายความว่าให้แต่ละคนนี้ถือหลักการพิจารณาตัดสิน และกระทำต่าง ๆ ด้วยอาศัยสติปัญญาบริสุทธิ์ พิจารณาว่าอะไรเป็นสิ่งที่ถูกต้องที่สุด ดีที่สุดเท่าที่มองเห็นด้วยการค้นคว้า รับฟัง แสวงหาความจริงอย่างถึงที่สุดด้วยการคิดถึงที่สุด และอย่างจริงใจที่สุดเท่าไรก็เท่านั้น และเมื่อแต่ละคนเป็นธรรมาธิปไตยเช่นนี้แล้วก็จะทำให้เกิดเสียงข้างมากที่ดี

พระธรรมปิฎก กล่าวถึง หลักอธิปไตยทั้ง 3 เพิ่มเติมว่า

"...ความจริงอธิปไตย 3 ประการนี้ เป็นหลักสำหรับปรับปรุงคุณภาพของบุคคล เมื่อคนประกอบด้วยอธิปไตยที่ถูกต้องดีที่สุดในหลักที่ 3 นี้ กล่าวคือ มีธรรมาธิปไตยแล้ว เราจึงจะเอาคนที่ประกอบด้วยธรรมาธิปไตยแล้วนั้นไปดำเนินกิจการต่าง ๆ ของส่วนรวมต่อไป เช่นว่า ต้องการประชาธิปไตยก็ต้องให้แต่ละคนมีธรรมาธิปไตย คือต้องให้แต่ละคนเป็นธรรมาธิปไตยแล้วไปปกครองกัน การปกครองจึงจะเป็นประชาธิปไตยที่ดี หรือประชาธิปไตยที่แท้จริง..."²⁶

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

จากที่กล่าวมาจึงสรุปได้ว่า ปัจจัยสำคัญที่สุดที่จะทำให้คนมีความสามารถในการปกครองตนเอง คือ การมีหรือเป็นธรรมาธิปไตย เมื่อคนมีธรรมาธิปไตย เขาก็จะมีความสามารถในการปกครองตนเอง และเมื่อมีความสามารถในการปกครองตนเองแล้วก็จะมีความสามารถในการปกครองกันเอง ซึ่งก็หมายถึงภาวะของการมีประชาธิปไตยที่ต้นนั่นเอง ดังจะเขียนเป็นแผนภาพเพื่อให้เข้าใจและมองได้ง่ายขึ้น ดังนี้

5. ปัญญาบริสุทธิ์ : กุญแจสู่ธรรมาธิปไตย

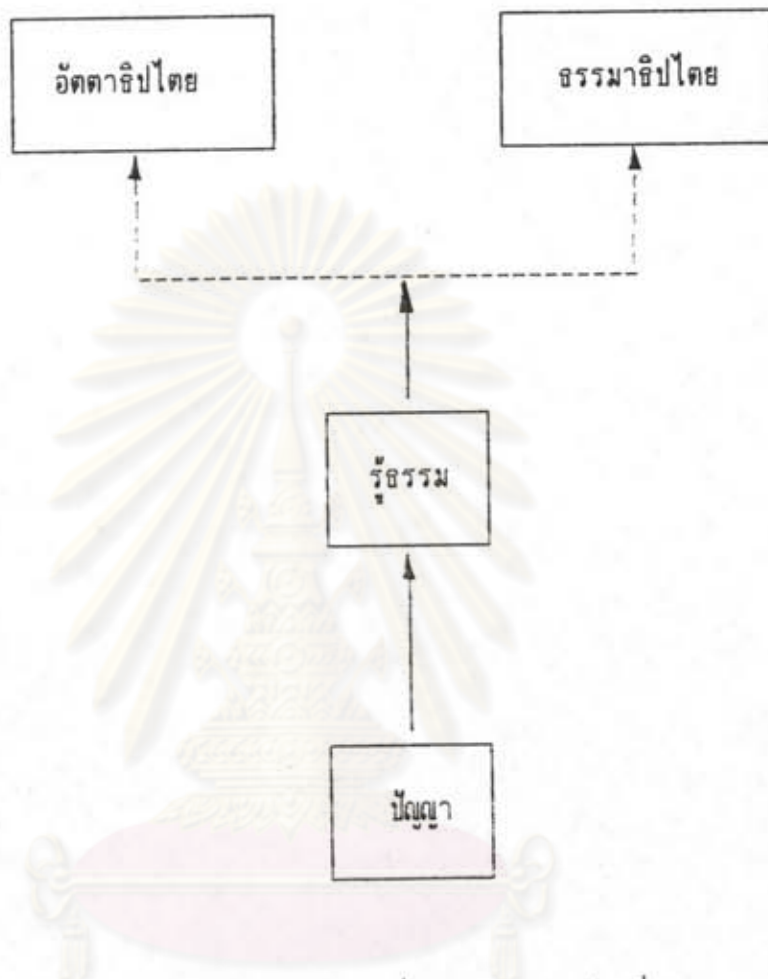
ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ประชาธิปไตยจะมีคุณภาพที่ดีนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ประชาชนจะต้องเป็นธรรมาธิปไตย นั่นคือ การยึดธรรมหรือความจริงเป็นหลักในการตัดสินใจหรือกระทำการต่าง ๆ มิใช่ยึดตัวเอง (อัตตาธิปไตย) หรือยึดเสียงข้างมาก (ที่ไม่ได้ใช้ปัญญา) (โลกาธิปไตย) เป็นหลักในการตัดสินใจ เมื่อประชาชนทุกคน หรือประชาชนส่วนใหญ่สามารถมีหรือเป็นธรรมาธิปไตยแล้ว ประชาชนส่วนใหญ่เหล่านั้นก็มีความสามารถในการปกครองตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ บรรลุเป้าหมายแห่งการปกครองได้

ปัญหาที่เกิดขึ้นคือว่า การจะสร้างหรือทำให้ประชาชนเป็นธรรมาธิปไตยจะทำอย่างไร คำถามเบื้องต้น ก็คือ ธรรมาธิปไตย คือ การยึดธรรม หรือความจริงเป็นหลักหรือเป็นใหญ่ นั้น ต้องรู้ก่อนว่า ธรรม หรือความจริงนั้นคืออะไร และเป็นเช่นไร เพราะเราต้องรู้ว่าธรรมคืออะไรก่อนเราจึงจะสามารถไปยึดธรรมมาเป็นหลักในการตัดสินใจได้ ดังนั้น คำถามก็คือ จะรู้ได้อย่างไรว่า ธรรมคืออะไร

การจะรู้ว่าอะไรเป็นธรรมนั้น พระธรรมปิฎกกล่าวว่า "ความรู้ [ในธรรม] เกิดขึ้นได้ต้องอาศัยปัญญา"²⁷ นั่นแสดงว่า ปัญญาเป็นตัวช่วยให้เราทราบว่าอะไรคือธรรม ธรรมเป็นเช่นไร แต่ปัญหาไม่หมดเพียงแค่นั้น กล่าวคือ เมื่อมีปัญญารู้ว่าอะไรเป็นธรรมแล้ว ก็ไม่ได้หมายความว่า จะยึดธรรมนั้นเป็นหลัก รู้ว่าธรรมคืออะไร แต่อาจจะยึดตัวเองเป็นหลักก็ได้ เพราะยึดธรรมอาจทำให้ตัวเสียประโยชน์ ยึดตัวเองแล้วตัวเองได้ประโยชน์เช่นนี้แล้วแสดงถึงว่า ก็มีปัญญาอย่างเดียวไม่เป็นหลักว่าจะเกิดธรรมาธิปไตยได้ และอาจเกิดอัตตาธิปไตยก็ได้

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

ปัญหาดังกล่าวเขียนเป็นแผนภาพให้เข้าใจง่าย ดังนี้

ปัญหาดังกล่าวจะมีวิธีแก้ได้อย่างไร นั่นคือ ทำอย่างไรเมื่อประชาชนมีปัญหาแล้ว จึงจะทำให้เขาวินิจฉัยเลือกเอาทางที่ต่ออย่างเดียวคืออริยธรรมาธิปไตย

ตามหลักพุทธธรรมแล้ว การสร้างปัญญาต้องให้การศึกษา แต่การจะสร้างปัญญาให้บริสุทธิ์ไม่ถูกรอบงำโดยกิเลสแล้ว การศึกษาที่ให้นั้นต้องให้อย่างสมบูรณ์ การศึกษาที่สมบูรณ์ นั่นคือ การศึกษาที่มีองค์ประกอบครบ 3 อย่าง คือ ศิล สมาธิ ปัญญา ^{๒๕} กล่าวคือ ต้อง

^{๒๕} ตุรายละเอียดในหัวข้อ ศึกษา (การศึกษา) : กระบวนการพัฒนามนุษย์

มีศิลปะหรือระเบียบวินัย เพื่อปิดกั้นโอกาสที่จะทำชั่ว พร้อมกันนั้นก็สร้างสภาพแวดล้อมและระบบต่าง ๆ ให้เกื้อกูล ต่อการที่เขาจะทำในทางที่ดี ศิลปินจึงมีความจำเป็นเบื้องต้น สำหรับกระบวนการสร้างปัญญา นอกจากศิลปะแล้ว จะต้องพยายามสร้างสติความรู้จักยั้งคิด และการรู้จักกระตุ้นเตือนตนเองให้สำนึกถึงความรับผิดชอบหน้าที่ และความดีต่าง ๆ ส่งเสริมกำลังใจในการที่จะทำสิ่งที่ดีงาม จนเกิดความคุ้นเคย กับการเลือกในทางที่ดี สิ่งนี้เป็นเรื่องของกำลังจิตใจจัด ในเรื่องของสมาธิ และอีกองค์ประกอบคือ ปัญญา เป็นตัวสำคัญเพื่อเข้าถึงตัวธรรม ทั้งศิลปะ สมาธิ ปัญญา ทำงานประสานสอดคล้อง ส่งเสริม เกื้อหนุนกันและกัน นำไปสู่การเลือกทำเลือกปฏิบัติในทางที่ถูกต้องดีงาม เป็นการทำงานของปัญญาบริสุทธิ์อย่างแท้จริง และพระธรรมปิฎกก็ย้ำว่า "ปัญญาที่เป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลส [ปัญญาวริสุทธี] เป็นแกนของการพัฒนาประชาธิปไตย อาตมาเห็นว่า ถ้าพัฒนาปัญญาแบบนี้ไม่สำเร็จก็พัฒนาประชาธิปไตยไม่สำเร็จ"²⁹

ถ้าจะมองดูในรายละเอียดยิ่งขึ้น ในการปลดปล่อยปัญญาจากการครอบงำของกิเลส ค้นหา ยังมีหลักธรรมอื่น ๆ ที่แฝงอยู่ในกระบวนการวิศีล สมาธิ ปัญญาที่ต้องนำมาใช้เพื่อจะเกื้อกูลการทำงานของกระบวนการวิศีล สมาธิ ปัญญา หลักธรรมดังกล่าว คือ

1. ฉันทะ (ซึ่งอยู่ในส่วนของสมาธิ)
2. โยนิโสมนสิการ (ซึ่งอยู่ในส่วนปัญญา)

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²⁹ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), มองอเมริกาผ่านปัญหาไทย, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2534), หน้า 73.

หลักการแก้ตัวด้วยฉันทะ³⁰ นี้ อาจเรียกได้ว่า เป็นการเอาความอยากแก้ความอยาก คือ เป็นการเอาความอยากที่ดีแก้ความอยากที่ไม่ดี ตัวหา คือ ความอยากได้อะไรอย่างอื่นต่าง ๆ มาเสนอให้ตนมีความสุข เป็นการแสวงหาประโยชน์ให้ตนเองโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องดีงาม แต่ฉันทะนั้น คือ ความอยากในสิ่งที่ดีงาม กล่าวคือ อยากรู้ความจริง อยากทำสิ่งที่ดีงามถูกต้อง อาจกล่าวง่าย ๆ ว่า ฉันทะ ก็คือ การใฝ่ธรรม (ต้องการรู้ความจริง) และไม่ทำ (ต้องการทำในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม) ฉันทะนี้ พระธรรมปิฎกท่านให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งคงจะเห็นได้จากคำกล่าวของท่านในเรื่องของฉันทะว่า

"...ฉันทะ เป็นความอยากที่จำเป็นในการแก้ปัญหาทุกชนิด...อาตภาพึงถือว่า ฉันทะนี้เป็นธรรมแกนกลางของการพัฒนา...เป็นสิ่งที่การศึกษา [ศึกษา] จะต้องสร้างขึ้นให้ได้..."³¹

สิ่งสำคัญในกระบวนการปลดปล่อยปัญญาเป็นอิสระจากกิเลส ตัวหา นั้น เราจะต้องปลุกฉันทะให้เกิดขึ้น ปลุกให้คนอยากหรืออยากทำความดีงาม ความถูกต้อง และขณะเดียวกันก็แสดงให้คนเห็นคุณค่าของการกระทำในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม และแสดงให้เห็นโทษของการทำสิ่งที่ไม่ถูกต้องดีงามที่กระทบต่อตัวเขาเอง กระทบต่อส่วนรวมหรือสังคม คนที่รักความถูกต้องดีงามอย่างแท้จริงเท่านั้น จึงจะเอาชนะความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน หรือความสะดักสะบายเฉพาะหน้าได้ และต้องยอมรับว่าปัญหานั้นทุกคนมีตัวหา ดังนั้น การจะปลดปล่อยปัญญาเป็นอิสระได้ก็ต้องทำให้มีฉันทะที่แรงกล้ากว่าตัวหา ฉันทะ ที่จะแรงกล้านั้น เกิดขึ้นได้โดยมีหลักธรรมอีกข้อที่มาร่วมช่วยก็คือ "โยนิโสมนสิการ"³² ซึ่งเป็นหลักธรรมในส่วนของปัญญา โยนิโสมนสิการเป็นวิธีคิดที่จะทำให้เราเห็นความแจ่มชัดถึงคุณประโยชน์ของฉันทะ และโทษของตัวหาและกิเลส ยิ่งเรามีโยนิโสมนสิการสูง เราก็จะรู้เข้าใจถึงสิ่งที่ควรจะทำไม่ควรจะทำมากขึ้น ก็จะส่งผลให้

³⁰ ดูรายละเอียด เรื่องฉันทะ ได้จากหัวข้อแรงจูงใจในพุทธธรรม บทที่ 3.

³¹ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), มองอเมริกาผ่านปัญหาไทย, หน้า 61-62.

³² ดูรายละเอียด เรื่องโยนิโสมนสิการได้ในหัวข้อ โยนิโสมนสิการ บทที่ 3.

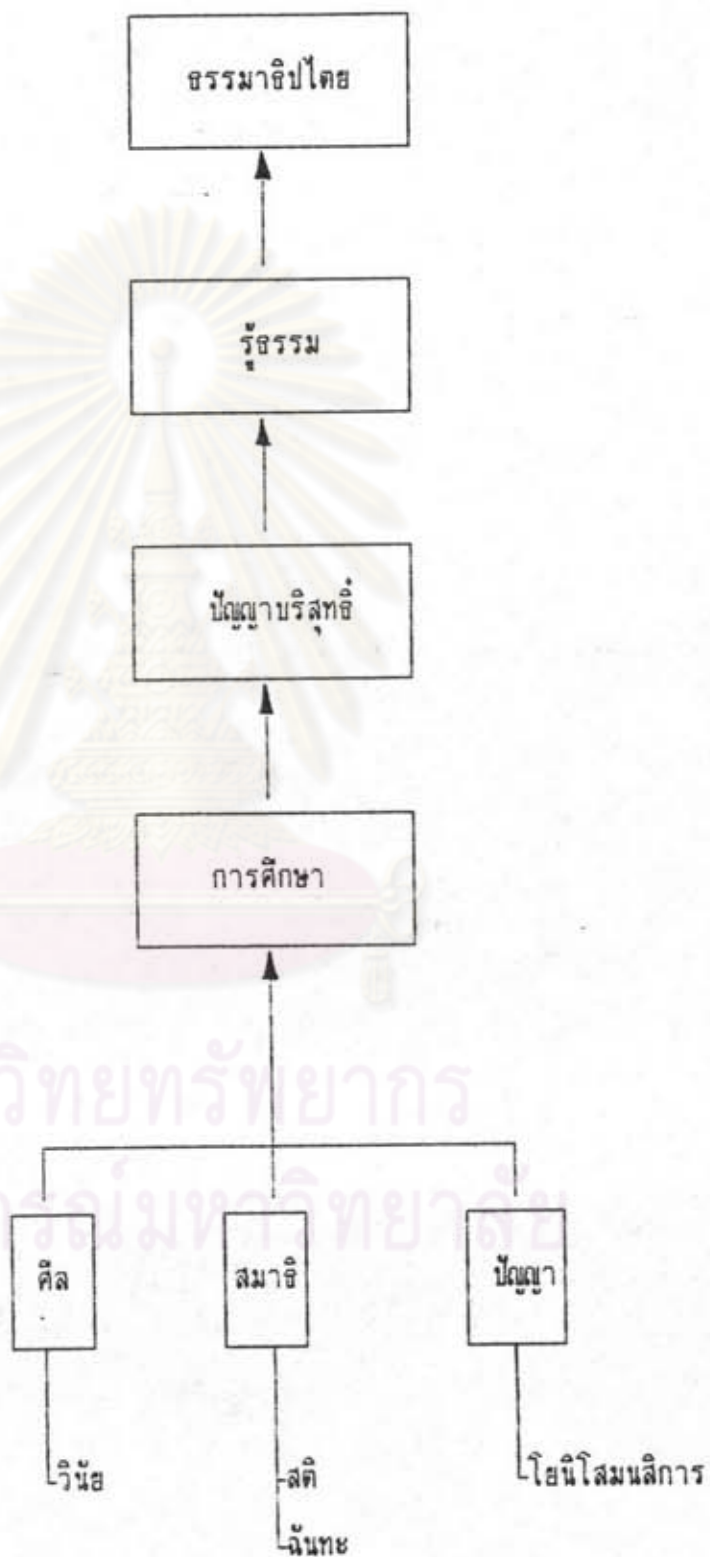

เราเกิดฉันทะที่แรงกล้ามากขึ้น ถึงตรงนี้จะเห็นได้ชัดเจนถึงกระบวนการทำงานที่สอดประสานกันระหว่างฉันทะกับโยนิโสมนสิการ ดังนั้น จึงเป็นหลักที่สำคัญว่า การพัฒนาฉันทะจึงสัมพันธ์กับการพัฒนาปัญญา (โยนิโสมนสิการ) และการพัฒนาปัญญาที่ถูกต้องก็จะต้องพัฒนาฉันทะควบคู่ไปด้วย และเมื่อฉันทะเกิดแรงกล้าแล้ว ก็เลส คัดหาก็จะถูกบีบให้อยู่ในขอบเขตจำกัด หรือถูกกดทับไว้นั้นเป็นช่องทางให้ปัญญาได้ทำงานได้อย่างเต็มที่ เป็นสภาวะของปัญญาริสฺสุทฺธิ์ หรือปัญญาที่ปราศจากการครอบงำของกิเลสคัดหา ทำให้เรามองแก้ปัญหาตามที่มันเป็นรับรู้สิ่งต่าง ๆ ตามที่มันเป็น และแก้ปัญหาหรือกระทำการต่าง ๆ ไปบนความจริง ความถูกต้องตึงามภาวะที่เป็นเช่นนั้น ก็คือ ภาวะของการมีหรือเป็นธรรมาธิปไตยนั่นเอง

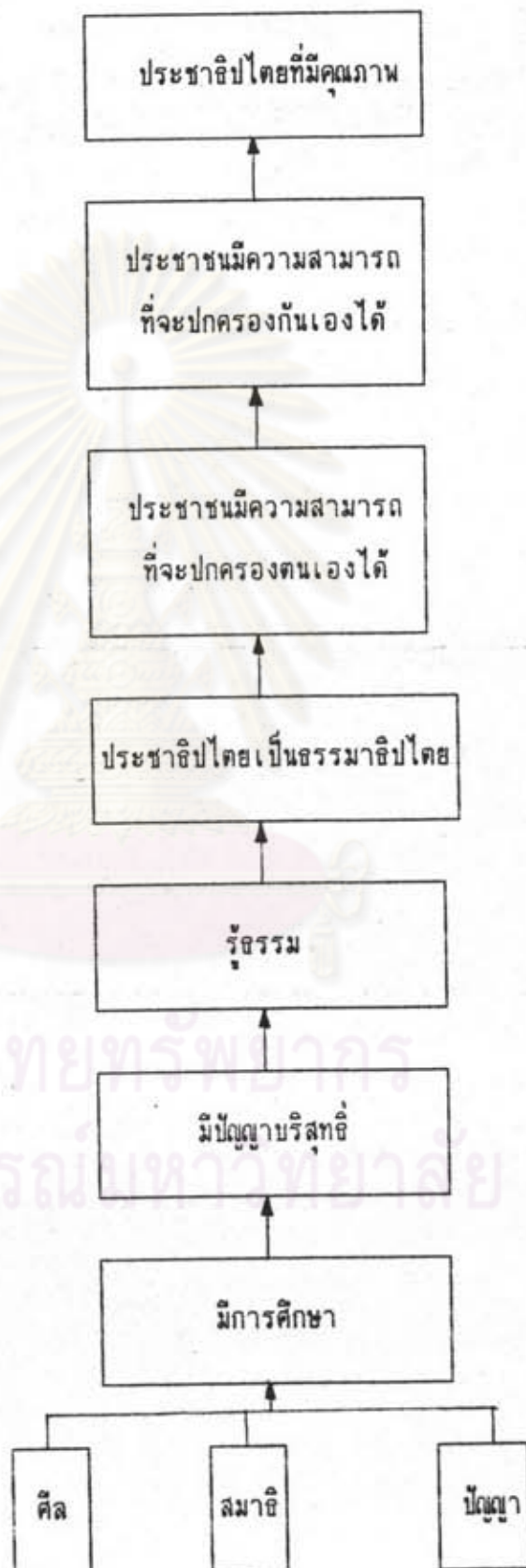

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภาพแสดงถึงการปลดปล่อยปัญญาให้บริสุทธิ์เพื่อนำไปสู่การเป็นธรรมาธิปไตย

และเมื่อประชาชนส่วนใหญ่เป็นธรรมาธิปไตยแล้วก็จะส่งผลถึงคุณภาพของประชาธิปไตย
 ดังแผนภาพรวมทั้งหมด ดังนี้

6. สารประชาธิปไตยบนฐานแห่งพุทธธรรม

จากการมองประชาธิปไตยใน 2 แง่ คือ การมองแง่รูปแบบ และแง่ของสาระ โดยพระธรรมปิฎกท่านเน้นความสำคัญ ไปที่เรื่องสาระของประชาธิปไตยมากกว่ารูปแบบของประชาธิปไตย แต่ในขณะเดียวกันท่านก็ย้ำว่า มิใช่รูปแบบไม่ใช่เรื่องสำคัญ เรื่องของรูปแบบก็เป็นเรื่องสำคัญเช่นกัน ดังที่พระธรรมปิฎกกล่าวถึงความสำคัญของรูปแบบว่า

"...จริงอยู่ รูปแบบก็มีความสำคัญ สิ่งทั้งหลายต้องอาศัยรูปแบบเป็นเครื่องหล่อหลอมรองรับ หรือบรรจุไว้...น้ำถ้าไม่มีแก้วช่วยเราก็รับประทานได้ยาก...ต้องอาศัยแก้ว...น้ำ จึงอยู่ในสภาพซึ่งสะดวกที่จะดื่มกินได้เต็มวัตถุประสงค์...[และ] แม้รูปแบบจะมีความสำคัญเป็นรองเนื้อหา แต่อย่ามองข้ามความสำคัญของมัน เพราะถ้ารูปแบบไม่ดี ไม่เหมาะสมก็จะใช้การไม่ได้ผล หรือมีปัญหาได้...[ดังนั้น] ต้องจัดรูปแบบให้เหมาะสมกับตนเองและวัตถุประสงค์ของตนด้วย [ไม่ใช่ลอกรูปแบบเขามาทั้งคัน]..."³³

แต่อย่างไรก็ตามสิ่งที่สำคัญยิ่งกว่ารูปแบบก็คือ เรื่องเนื้อหาสาระ ดังที่ท่านกล่าวว่า

"...แต่ในเวลาเดียวกัน ถ้ามีแต่เปลือก [รูปแบบ] ไม่มีเนื้อหาก็ไม่มีประโยชน์...มีแต่แก้วไม่มีน้ำ แล้วชื่นชมว่าเรามีแก้ว เสร็จแล้วไม่มีน้ำจะดื่มก็ไม่ได้ความ[ดังนั้น] ตัวสิ่งที่เราประสงค์ที่แท้จริงคือเนื้อหา ไม่ใช่รูปแบบ รูปแบบมีความหมายก็เพราะเป็นสิ่งที่ทรงหรือรักษาไว้ซึ่งเนื้อหา...ในเรื่องประชาธิปไตยก็เหมือนกัน ต้องที่ทั้งรูปแบบและเนื้อหา [แม้รูปแบบสำคัญ] แต่สิ่งที่สำคัญกว่านั้นคือทำอย่างไรจะให้รูปแบบนี้ทรงไว้ซึ่งเนื้อหาสาระด้วย...มิใช่มีแต่รูปแบบ..."³⁴

³³ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย, หน้า 12-15.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 13-14.

ในทัศนะของพระธรรมปิฎก ท่านเน้นความคิดไปที่เนื้อหาสาระโดยไม่ได้กล่าวถึงรูปแบบนั้น เพราะว่าในเรื่องรูปแบบนั้นมีนักวิชาการ นักการเมือง หรือปัญญาชนมากมายหลายท่านพูดถึงกันแล้ว และส่วนของเนื้อหาสาระยังไม่ค่อยพูดถึงกันมากนัก และในขณะเดียวกันพระธรรมปิฎกท่านชี้ไว้ชัดเจนว่า ความจริงแล้วรูปแบบมันไม่ใช่ตัวประชาธิปไตย แต่มันเป็นเพียงวิธีการที่จะให้ประชาธิปไตยได้แสดงตัวออกมาหรือจะให้ประชาธิปไตยดำรงอยู่ได้เท่านั้นเอง และรูปแบบที่คิดกันขึ้นนั้นจะได้ผลดีต้องสามารถเข้ากับสภาพแวดล้อมในสังคมนั้นด้วย ดังนั้น การลอกรูปแบบกันนั้นบางครั้งก็ไม่เกิดประโยชน์ นอกจากนั้นรูปแบบต่าง ๆ เหล่านี้ ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย ตามเหตุปัจจัยแวดล้อม คือ รูปแบบจะสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น กาลสมัย เหตุปัจจัยอื่น ๆ อีกมากมาย ตลอดจนความคิดของมนุษย์เองด้วย และอีกประการหนึ่ง ในแง่ของสาระของประชาธิปไตยนั้นจะเข้ากันได้ดีกับพุทธศาสนาที่จะพูดในแง่ของศาสนธรรม หรือหลักพุทธธรรม^{๓๕}

ดังที่กล่าวแล้วว่า ประชาธิปไตยในด้านเนื้อหาสาระ นั่นก็คือ พื้นฐานของจิตใจ แนวความคิด และพฤติกรรมต่าง ๆ ที่จะทำให้คนเราสามารถสร้างระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยขึ้นมาได้ ตลอดจนรักษาระบบการปกครองแบบนี้ไว้ และทำให้ระบบการปกครองเกิดผลดีสัมความมุ่งหมาย

การพูดถึงสาระของประชาธิปไตย จำเป็นอย่างยิ่งที่เราต้องกลับไปดูความหมายของประชาธิปไตยดังกล่าวมาข้างต้น เพราะสาระของประชาธิปไตยนั้นจะสะท้อนถึงความหมายของประชาธิปไตยนั่นเอง

^{๓๕} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, หน้า 3-4.

จากความหมายของประชาธิปไตยที่ว่า "ประชาธิปไตย คือ การปกครองของประชาชนที่แต่ละคนปกครองตนเองได้ดีแล้ว ก็มาช่วยกันปกครองร่วมกันเป็นการปกครองของประชาชนที่ประชาชนปกครองกันเอง โดยการทำให้สาระแห่งชีวิตของทุกคนปรากฏผลออกมา ออกมาเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม และในขณะที่เดียวกันผลประโยชน์ของส่วนรวมทุกอย่างนั้นสะท้อนกลับไปเป็นประโยชน์แก่ชีวิตของทุก ๆ คน" นั้น หลักการสำคัญของประชาธิปไตยจึงอยู่ที่ความสามารถในการปกครองตนเองของประชาชน ที่จะเป็นตัวชี้ว่าประชาธิปไตยจะไปรอดหรือไม่รอด ถ้าพูดถึงสาระของประชาธิปไตยที่จะทำให้คนมีคุณภาพพร้อมที่จะปกครองตนเองได้แล้ว ก็สามารถพูดได้ว่าหลักธรรมทุกอย่างในทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักประชาธิปไตย เพราะหลักธรรมในพุทธศาสนาเป็นเรื่องของการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ และให้รู้จักปกครองตนเองได้ แต่จะต้องมองให้ถูกแง่และปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักนั้น กล่าวคือ หลักธรรมนั้นมีไว้ให้ทุกคนปฏิบัติ มิใช่เรียกร้องให้คนอื่นปฏิบัติแล้วตัวเองอยู่เฉย ๆ ดังนั้น การจะนำหลักพุทธศาสนาเข้ามาใช้ในประชาธิปไตยเบื้องต้นเลยต้องมองจากแง่ให้ถูกเสียก่อน โดยต้องนำหลักธรรมมาใช้ให้ถูกต้องตามหลัก คือ การใช้ธรรมโดยมองจากความรับผิดชอบของตนเอง เป็นหลักที่ต้องปฏิบัติกันทุกคน สิ่งนี้เป็นสิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงถึงด้วย ³⁶

หลักการประชาธิปไตย หรือหลักการปกครองตนเองของประชาชนนี้สะท้อนไปถึงหลักการที่เป็นสาระของประชาธิปไตยด้วย พระธรรมปิฎกได้ยกหลักการที่เป็นตัวสาระของประชาธิปไตยจากความคิดของนักวิชาการทั่ว ๆ ไป แต่ในหลักดังกล่าว พระธรรมปิฎกได้มองอย่างลึกซึ้งบนฐานแห่งหลักพุทธธรรม ทำให้โครงสร้างความคิดเรื่องหลักการประชาธิปไตยที่นักคิดทั่วไปเห็นเป็นเรื่องที่รู้ ๆ กันอยู่ห้องได้ติดปากกันอยู่ กลายมาเป็นหลักการที่แสดงให้เห็นถึงสาระของประชาธิปไตย ได้อย่างลุ่มลึก ชัดเจน ละเอียด และสวยงาม สามารถนำไปเป็นหลักในการพัฒนาประชาธิปไตยไปสู่ภาวะที่เป็นจุดมุ่งหมายของประชาธิปไตยได้อย่างแท้จริง

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

หลักการประชาธิปไตยดังกล่าว คือ

1. หลักเสรีภาพ
2. หลักความเสมอภาค
3. หลักภราดรภาพ

1. หลักเสรีภาพ

ในมุมมองของพุทธธรรมนั้น เสรีภาพ เป็นหลักการหนึ่งซึ่งจะทำให้ประชาธิปไตย บรรลุจุดหมาย กล่าวคือ เสรีภาพเป็นอุปกรณ์ (means) ของประชาธิปไตยที่จะทำให้เกิด ผลตามจุดหมายของประชาธิปไตย คือ ภาวะที่คนในสังคมอยู่เย็นเป็นสุขทั่วหน้ากัน

เสรีภาพนำไปสู่ภาวะที่คนในสังคมอยู่เย็นเป็นสุขได้อย่างไร ก่อนอื่นเราย้อนไปดู ความหมายของคำว่า "ประชาธิปไตย" ตามที่พระธรรมปิฎกท่านกล่าวได้อย่างชัดเจนว่า "ประชาธิปไตยเป็นการปกครองกันเองของประชาชน เป็นการปกครองแบบที่จะทำให้สาระ แห่งชีวิตของคนทุกคนปรากฏผลงอกงามออกมาเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม และให้ผลประโยชน์ แก่ส่วนรวมทุกอย่างนั้นสะท้อนกลับไปเป็นประโยชน์แก่ชีวิตของทุก ๆ คน" จากความหมาย ดังกล่าว แสดงว่า ประชาธิปไตยเป็นการปกครองที่แต่ละคนในสังคม (ที่ปกครองกันเองนั้น) ได้นำเอาศักยภาพ ความรู้ ความสามารถของตนเองออกมาร่วมสร้างสรรค์สังคมร่วมกัน เพื่อให้สังคมเดินทางไปสู่จุดหมายที่ทุกคนต้องการ คือ สังคมที่อยู่ดี ประชาชนที่เป็นสุข และการที่ แต่ละคนจะนำเอาศักยภาพของตนเองออกมาร่วมสร้างสรรค์สังคมได้นั้น สิ่งสำคัญ คือ ต้องมี "เสรีภาพ" ดังนั้น หลักการแห่งเสรีภาพที่แท้จริงอยู่ตรงนี้คือ เสรีภาพเป็นช่องทางที่จะช่วย เปิดโอกาสให้ศักยภาพของบุคคลแต่ละคนได้ออกไปเป็นส่วนร่วมสร้างสรรค์สังคม ลักษณะแห่ง เสรีภาพที่แท้จริงนี้ พระธรรมปิฎก เรียกว่า เสรีภาพแบบประสานเกื้อกูล หรือ เสรีภาพใน การให้ กล่าวคือ แต่ละคนเอาศักยภาพของตนเองออกมาให้สังคม โดยศักยภาพเหล่านั้นได้ เกิดการเกื้อกูลประสานกัน เป็นพลังที่ตีงาม เพื่อสร้างสรรค์สังคมของตนให้ตีงามและเป็นสุข จากที่กล่าวมานี้ สิ่งที่เป็นข้อสังเกตเพิ่มเติม คือ เสรีภาพในการให้ นั้น สิ่งสำคัญคือแต่ละคนใน สังคมต้องมีจิตสำนึกในการเป็นผู้ให้ เป็นผู้ที่รู้จักมีความสุขจากการให้ และเป็นผู้ที่มีเจตนาที่ดีใน

การให้ มิใช่ให้เพื่อหวังผลในทางที่ไม่ดี เช่น ให้เพื่อทำให้ตัวเองมีสุข แต่คนอื่นกลับมีทุกข์ ดังนั้น เสรีภาพในการให้ต้องมีควบคู่กับจิตสำนึกหรือเจตนา เพื่อสร้างสรรค์สังคมด้วย

จากหลักการแห่งเสรีภาพดังกล่าว ประชาธิปไตยจะเกิดผลเมื่อทุกคนมีการให้แก่สังคม แต่ในสภาพปัจจุบัน หลักเสรีภาพดังกล่าวได้ถูกเบี่ยงเบนไปแล้ว จากหลักที่แต่ละคนควรให้แก่สังคมกลับกลายเป็นว่า แต่ละคนจะเอาจากสังคม กล่าวคือ เมื่อกล่าวถึงเสรีภาพ คนมักจะมองว่า เป็นการมีสิทธิเสรีที่จะทำอะไร ๆ ก็ได้ตามใจตนเอง จึงจะเรียกมีเสรีภาพ ซึ่งถ้าจะคิดถึงผู้อื่นมากขึ้นก็จะให้ความหมายเสรีภาพเป็นการทำอะไรก็ได้แบบชอบเขตหรือเงื่อนไขที่สังคมขีดไว้ เช่น ทำอะไรก็ได้ถ้าไม่ผิดจากกฎหมายกำหนด ลักษณะเสรีภาพประเภทนี้เป็นเสรีภาพที่ต้องการจะได้อะไร พระธรรมปิฎกเรียกเสรีภาพที่จะได้อะไรนี้ว่า เป็นเสรีภาพแบบแบ่งแยกแ่งแ่ง กล่าวคือ เป็นเสรีภาพที่แต่ละคนในสังคมต้องการจะมีเพื่อเป็นช่องทางที่เขาเหล่านั้นจะได้จะเอา หรือมีโอกาสนั้นจะเข้าถึงผลประโยชน์ที่ตนจะพึงได้จากระบบการปกครอง และในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมนั้นมีประโยชน์อะไรที่เขาจะพึงได้ เขาอยู่ในสังคมนั้นเขาก็ควรเข้าถึงประโยชน์นั้นด้วยโดยสม่ำเสมอกับผู้อื่น เมื่อคนอื่นได้เขาก็ควรจะได้ด้วย และถ้าประโยชน์นั้นมีอยู่อย่างจำกัด แต่เป็นประโยชน์ที่คนในสังคมต่างต้องการก็จะเกิดการแบ่งแยกเป็นฝักเป็นฝ่าย แล้วเกิดการแ่งแ่งประโยชน์เหล่านั้น ซึ่งเมื่อถึงจุดหนึ่ง เสรีภาพแบบนี้อาจนำไปสู่ปัญหาในสังคมได้

ในโลกปัจจุบัน โดยเฉพาะในประเทศไทยที่ปกครองในระบอบประชาธิปไตยนั้น ในประเทศเหล่านี้จะส่งเสริมระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จนกลายเป็นของคู่กันว่า ถ้าปกครองแบบประชาธิปไตยต้องมีเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จนบางครั้งเรียกรวมกันว่าเป็นประชาธิปไตยแบบตลาดเสรี (freemarket democracy) เมื่อเป็นเช่นนี้ สิ่งที่เกิดขึ้น คือ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่โลกกำลังคลั่งไคล้ว่าเป็นระบบเศรษฐกิจที่ดีที่สุดในความเป็นจริง ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมนี้เป็นปัจจัยสำคัญในการกล่อมเกลาลักษณะ หรือค่านิยมผิด ๆ ให้สังคมบนพื้นฐานความคิดแบบทุนนิยมตะวันตกผิด ๆ ค่านิยมดังกล่าว คือ การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวแต่ละคน ต้องการแสวงหาความสุขจากการเสวยวัตถุ ดังนั้น แต่ละคนจึงทำงานหาเงินมาซื้อวัตถุ เสพ โดยวิธีการต่าง ๆ ในทางธุรกิจ แม้จะมีการหลอกลวงโกงกัน ถ้าจับไม่ได้ก็ไม่ว่าอะไร ถือเป็น

ธรรมชาติทางธุรกิจ หรือเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ผลของกรอบความคิดแบบนี้ได้ทำให้คนมีแต่ความอยาก (กิเลส ตัณหา) อยากจะได้ อยากจะเอาไม่มีที่สิ้นสุด มุ่งแสวงหาวัตถุบำรุงบำเรอความสุขของตน แต่ละคนมุ่งแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว สิ่งที่เกิดขึ้นจากกรอบความคิดทางเศรษฐกิจเช่นนี้ เมื่อขยายขอบเขตไปถึงเรื่องทางการเมือง โดยเฉพาะเรื่องเสรีภาพ ทำให้คนเรียกร้องแต่เสรีภาพที่จะได้จะเอา นั้นแสดงถึงว่าระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยถูกระบอบเศรษฐกิจครอบงำจนเกิดเบี่ยงเบนจากสาระที่แท้จริงไป คนกลับใช้การเมืองเพื่อผลประโยชน์ของตนบนฐานความคิดของระบบเศรษฐกิจ กลายเป็นเสรีภาพแบบมือใครยาวสาวได้สาวเอา เป็นเสรีภาพตามลัทธิทุนนิยมไม่ใช่เสรีภาพตามระบอบประชาธิปไตยเลย การแก้ไขก็จะเป็นเพียงขีดขอบเขตของเสรีภาพที่จะได้จะเอาอันโดยกฎหมาย เป็นการเอากติกาสังคมมาเป็นตัวรอกันความอยากได้ออยากเอาของคนในสังคม ความหมายของเสรีภาพแบบนี้ไม่มีความสัมพันธ์กับจุดหมายของประชาธิปไตย เพราะมันเป็นเสรีภาพที่มีแต่การแบ่งแยกแก่งแย่ง มิใช่เป็นเสรีภาพที่จะประสานเกื้อกูลกันสร้างสรรค์สังคม

จากจุดนี้ ปัญหาที่เราสามารถวิเคราะห์ได้คือ ระบบการเมืองกับระบบเศรษฐกิจไม่ได้ตั้งอยู่บนฐานความเข้าใจลัทธิธรรมอันเดียวกัน แต่ละระบบมีทฤษฎี ฐานความคิดของตนเอง แต่กลับมาอยู่ร่วมกัน เกิดความวุ่นวาย สับสนอย่างทักกล่าวไป

เสรีภาพตามความคิด นักปรัชญาชาวตะวันตกทั้งหลายที่คนไทยรับมานั้น พระธรรมปิฎก ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับความหมาย การก่อเกิดความคิด ขอบเขต ของเสรีภาพดังกล่าว กล่าวคือ แนวคิดเรื่องเสรีภาพของตะวันตกนั้นเกิดขึ้น เพราะการถูกบีบบังคับทางปัญญา และการแสวงหาอิสรภาพจากศาสนา และนำมาซึ่งการตีบรรทัดให้หลุดพ้นจากอิทธิพลดังกล่าว เสรีภาพจึงเป็นแนวคิดที่เกิดจากสิ่งบีบบังคับดังกล่าว โดยนักปราชญ์ได้ตีความหมายและขอบเขตเสรีภาพขึ้นมาเองเพราะการจะหาความหมายทางปัญญาในเรื่องเสรีภาพจากลัทธิธรรม โดยศาสนานั้นเป็นไปได้แล้ว เพราะสังคมตะวันตกได้แยกตัวทางสติปัญญาออกจากศาสนามากแล้ว อำนาจควบคุมทางศีลธรรมจรรยาของศาสนาก็อ่อนลงไปด้วย ดังนั้น บทบาทของศาสนาย่อมเสื่อมลง และในขณะที่คนกำลังหาทางสนองความต้องการทางวัตถุ แล้วหันไปคิดหลักเสรีภาพ เสมอภาคขึ้นมา ดังนั้น พระธรรมปิฎก จึงตั้งข้อสงสัยถึงความหมายเสรีภาพดังกล่าวว่า เป็นความหมายที่ถูกต้อง

เพียงไร ^{๓๗} และพร้อมกันนั้น พระธรรมปิฎกจึงให้สติต่อว่า ดังนั้น การรับความคิดต่าง ๆ จากตะวันตกนั้น ต้องศึกษาให้รอบคอบ มิใช่สักแต่คว้ารับมาเพราะเขามีอย่างนั้น แล้วเขาเจริญ แล้วคิดเพียงว่า พอเรามีอย่างนั้นบ้างคงเจริญเหมือนเขา คิดอย่างนี้คิดสั้นไป ความคิดของ พระธรรมปิฎกสอดคล้องกับแนวคิดของ เสน่ห์ จามริก ที่กล่าวว่า

"แนวความคิด เรื่องเสรีภาพ และสิทธิมนุษยชนจนถึงบัดนี้ ยังมิได้ให้ความหมาย ละเอียดไปกว่ารับใช้สิ่งซึ่งโดยมาตรฐานทางพุทธศาสนาเป็นเพียงเสรีภาพและ สิทธิในความทะยานอยาก และช่วงชิงสิ่งต่าง ๆ อันเป็นอนิจจัง และลวงตาเท่านั้นเอง ผลที่เกิดขึ้นก็คือ สิทธิและเสรีภาพที่ต่างคนต่างยึดถือกันเอาเอง คงได้แต่ถูก ชักนำไปด้วยแรงสัญชาตญาณของความอยาก และหวงแหน และดังนั้น จึงเป็นแรง เหตุผลที่หลงผิดมุ่งเพียงเพื่อจุดประสงค์ที่จะสงวนรักษาตนเอง (รูโซ) หรือ กระทำสิ่งต่าง ๆ และใช้สิ่งที่ตนมีอยู่ตามที่ต้องการ (ล๊อค) หรือที่ร้ายที่สุด ก็คือ ทำลายหรือกดหัวเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง (ฮ็อบส์)" ^{๓๘}

เสรีภาพที่จะได้จะเอา หรือเสรีภาพแบบแบ่งแยกแก่งแย่งนั้น สุวรรณา สถาอานันท์ ได้กล่าวซ้ำอีกครั้งบนฐานวิเคราะห์ของพุทธธรรม เพื่อให้เห็นภาพได้ชัดเจน และสอดคล้องกับ พระธรรมปิฎก และ เสน่ห์ จามริก โดยกล่าวว่า

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๓๗} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, หน้า 249-252.

^{๓๘} เสน่ห์ จามริก, พัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร :

"...ทั้งนี้ เพราะมนุษย์มิได้เกิดมา "ดี" สมบูรณ์...ความโลภ โกรธ หลง เป็นข้อเท็จจริงที่ปฏิเสธได้ยากของมนุษย์...การส่งเสริมเสรีภาพสำหรับมนุษย์ที่โลก มีแต่จะเพิ่มพูนความคึกคักดีจริงจังกแก่ทรัพย์สิน การส่งเสริมเสรีภาพสำหรับมนุษย์ที่โกรธ มีแต่จะเพิ่มพูนความทะนง ข้างขึ้น และความเกลียดชัง การส่งเสริมเสรีภาพสำหรับมนุษย์ผู้หลงทาง มีแต่จะเพิ่มพูนความสับสน ความภาคภูมิใจอันไร้แก่นสารแก่มนุษย์ในวงกว้างออกไป ณ จุดนี้เองที่ข้อเสนอมองพุทธธรรมเป็นเงื่อนไขปัจจัยอันขาดเสียมิได้ต่อการเสนออุดมการณ์ในรูปแบบต่าง ๆ ของมนุษย์ ณ จุดนี้กระมังที่พุทธธรรมหยิบยื่นบทวิเคราะห์ และแนวปฏิบัติสำหรับมนุษย์อันทรงพลังในฐานะเครื่องชี้นำอันทรงคุณค่าสูงสุด"^{๓๓}

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้มิใช่จะกล่าวว่า ต้องไม่มีเสรีภาพที่จะได้จะเอาอย่างนั้นคงเป็นการปิดกั้นเสรีภาพเกินไป พุทธศาสนายอมรับว่าปุถุชนยังมีความโลภ โกรธ หลงอยู่ แต่พุทธศาสนายังเชื่อว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่พัฒนาได้ ดังนั้น สิ่งที่ดีควรจะมี คือ เมื่อคนมีเสรีภาพที่จะได้จะเอา ก็ควรจะมีเสรีภาพที่จะให้ หรือเสรีภาพแบบประสานเกื้อกูลบ้าง ถ้ามีแต่จะเอาก็จะผิดธรรมชาติ จะเกิดปัญหาเกิดวิกฤติได้ ดังนั้น แต่ละคนควรจะต้องมีเสรีภาพที่จะให้แก่เพื่อนมนุษย์ในสังคมด้วย เพื่อเป็นการคานหรือคล้อยกันของ 2 เสรีภาพนี้จะทำให้เกิดดุลยภาพไม่โน้มไปสู่ปัญหา หรือความเลวร้ายจากการมีแต่เสรีภาพที่จะได้จะเอาแบบสุดขั้วข้างเดียว

ในเรื่องเสรีภาพนี้ นอกจากจะมองเห็นเสรีภาพแบบประสานเกื้อกูล และเสรีภาพแบบแบ่งแยกแก่งแย่งแล้ว พระธรรมปิฎกยังมองเห็นเสรีภาพในอีกด้านหนึ่ง คือ เสรีภาพภายนอกกับเสรีภาพภายใน ซึ่งเป็นเสรีภาพในความหมายชั้นรากฐาน กล่าวคือ การที่เราจะมีเสรีภาพแท้จริง ภายนอกได้นั้น ซึ่งหมายถึง การกระทำสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นพฤติกรรมของเราที่กฎหมายเปิด

^{๓๓} สุวรรณ สถาอานันท์, มนุษย์ทัศน์ในปรัชญาตะวันออก (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 126-127 .

ให้มัน ซึ่งเป็นเสรีภาพภายนอก เราจะมีเสรีภาพภายนอกที่แท้จริงนั้น เราต้องมีเสรีภาพภายในก่อน นั่นคือ จิตใจต้องมีเสรี เสรีก็คือ เป็นอิสระจากการครอบงำของอำนาจที่จะมาขังใจให้ผิดไปจากธรรม สิ่งสำคัญ คือ ต้องมีปัญญา การใช้ หรือการแสดงออกของปัญญาที่บริสุทธิ์บริบูรณ์นี้แหละ คือ การใช้เสรีภาพอย่างสูงสุด และเสรีภาพที่แท้จริงจะมีได้ก็ต่อเมื่อมีการใช้ปัญญาเมื่อมีปัญญา จิตใจก็จะไม่เชวไปจากธรรม อำนาจที่จะมาครอบงำจิตใจให้หันเหเชวออกไปจากธรรมก็คือ กิเลส ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ เมื่อกิเลสพวกนี้เข้ามาครอบงำจิตใจแล้วก็ทำให้เราไม่อยู่ในธรรม ทำให้เราเชวออกจากธรรม การแสดงออกภายนอกก็เชวออกจากธรรมด้วย เช่น กระทำด้วยความโลภ โกรธ หลง การแสดงออกที่เรียกว่า กระทำด้วยเสรีภาพ ก็อาจเป็นเพียงปฏิกริยาที่ระบายออกในภายนอกของความมีจิตใจที่ตกเป็นทาสของกิเลส และความทุกข์ภายในตนเอง อาจพูดซ้อนว่าเป็นเสรีภาพในการแสดงความเป็นทาส หรือเสรีภาพในการที่จะเป็นทาสของกิเลส ตัณหา มานะ ทิฏฐิ เสรีภาพเช่นนี้จะกลายเป็นเครื่องมือที่จะก่อผลร้าย เพราะที่แท้จริงนั้นในใจเขาไม่มีเสรีภาพ ใจเขาเป็นทาสของกิเลส ดังนั้น การตัดสินใจบนธรรมเนียมของการใช้เสียงข้างมากนั้น ก็อาจจะกลายเป็นเสียงข้างมากที่ปราศจากปัญญา กลายเป็นอวิชชามหาน ซึ่งจะนำแต่หนทางแห่งความวินาศมาสู่สังคม

ดังนั้น สิ่งสำคัญที่จะเป็นตัวช่วยพัฒนาประชาธิปไตย ก็คือ ในใจของเราจะต้องมีเสรีภาพ คือ เสรีภาพจากกิเลส ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของโลภะ โทสะ โมหะ หรือ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ^{๕๐}

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๕๐} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย, หน้า 26-33.
และ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ), หน้า 745.

2. หลักความเสมอภาค

และเช่นกัน "ความเสมอภาค" ก็เป็นหลักการของประชาธิปไตยที่จะมาช่วยให้ประชาธิปไตยบรรลุจุดหมาย คำว่า "เสมอภาคกัน" ก็คือการเท่าเทียมกันในโอกาสที่เขาจะได้แสดงออกซึ่งความสามารถ ซึ่งก็คือ เสรีภาพ ดังนั้น เสรีภาพต้องมีความเสมอภาคเป็นฐาน มิฉะนั้น เสรีภาพจะแสดงออกไม่ได้

ตามหลักพุทธศาสนา คำว่า "เสมอ" เป็นความหมายเดิมของคำว่า "สมานะ" ซึ่งความหมายเดิม แปลว่า เสมอ แต่ในภาษาไทย แปลว่า เชื่อม ประสาน กลมกลืน เช่น ในบาลี คำว่า "สมานัตตตา" แปลว่า ความเป็นผู้มีตนเสมอกัน ก็คือ ทุกคนมีตนเสมอกัน (เสมอภาคกัน) ท่านอธิบายว่า คือ เสมอในสุขและทุกข์ หมายความว่า เราสุขเราก็สุขด้วย เขาทุกข์เราก็ทุกข์ด้วย ซึ่งแปลเป็นไทยว่า ร่วมสุขร่วมทุกข์ ดังนั้น คำว่า "เสมอ" จึงมีความหมายในเชิงสมาน หรือเชิงประสาน คือร่วมกัน และความเสมอต่าง ๆ จะมีลักษณะที่ทำให้คนไม่แบ่งแยก ความเสมอดังกล่าวนั้นมีดังนี้

1. เสมอร่วมสุขร่วมทุกข์กัน
2. เสมอไม่คดुकคดหมิ่นกัน
3. เสมอไม่เลือกที่รักฝักที่ชัง
4. เสมอไม่เอารอดเอาเปรียบกัน

กล่าวคือ การที่เรามีความเสมอทั้ง 4 ทำให้คนสมานกัน ประสานกันร่วมมือกัน ทำให้คนกลมกลืนเข้าหากัน เสมอภาคเช่นนี้ที่ประชาธิปไตยต้องการ เสมอภาคแบบนี้จึงจะสามารถเป็นหลักการที่จะทำให้ประชาธิปไตยบรรลุผลได้ กล่าวคือ เมื่อคนในสังคมมีความเสมอกันทั้ง 4 ประการข้างต้นแล้ว ทำให้คนในสังคมสมานประสานร่วมมือกัน ดังนั้น ศักยภาพของแต่ละคนในสังคมก็เปิดออกมาร่วมกัน สร้างสรรค์สังคมตามความหมายแห่งเสรีภาพแบบประสานเกื้อกูล ดังกล่าวข้างต้น ดังนั้น ความเสมอภาคในลักษณะเช่นนี้ พระธรรมปิฎกจึงเรียกว่า เป็นความเสมอภาคแบบประสานเกื้อกูล

ในทางกลับกัน ถ้าคนในสังคมไม่ร่วมสุขร่วมทุกข์กัน หรือคนในสังคมยังดูถูกดูหมิ่นกัน เลือกที่รักผลึกที่ขังกัน และเอารัตเอาเปรียบกันอยู่ ถ้าเป็นเช่นนี้ มันแสดงถึงลักษณะของความไม่เสมอภาคอย่างชัดเจนเลย นั่นแสดงว่า ในสังคมนั้นยังไม่มีเสมอภาคกัน หรือถ้าจะเรียกว่า มีความเสมอภาคก็มีความเสมอภาคแบบที่พระธรรมปิฎกเรียกว่า "ความเสมอภาคแบบแบ่งแยกแก่งแย่ง" คือ ถ้าคุณได้ผมก็ต้องได้ด้วย ถ้าคุณได้ 10 ผมต้องได้ 10 ด้วย แต่ถ้ามีไม่พอดีกันก็เกิดการแบ่งพวก และมีการแก่งแย่งกัน จึงกลายเป็นเสมอภาคแบบแบ่งแยกแก่งแย่ง ซึ่งในความเป็นจริงของสังคมปัจจุบัน มีลักษณะเช่นนี้อยู่มาก พระธรรมปิฎกวิเคราะห์ว่า เพราะอิทธิพลของลัทธิเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ครอบความคิดให้คนแสวงหาแต่ผลประโยชน์ให้กับตัวเอง ถ้าใครทำอะไรเราก็ควรจะได้ด้วย และได้เท่ากันด้วย จึงจะเรียกว่า "เสมอภาค" ดังนั้นก็เช่นเดียวกับ "เสรีภาพ" "เสมอภาค" ถูกใช้ไปในทางผิด ๆ เพื่อประโยชน์ของตนเอง บนฐานความคิดแบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่ครอบงำความคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ประชาธิปไตยจึงกลายเป็น "เหยื่อ" หรือคำกล่าวอ้างอันได้ผลที่จะอ้างเพื่อให้ได้มาซึ่งเสรีภาพ และเสมอภาคแบบแบ่งแยกแก่งแย่ง

3. หลักภราดรภาพ

ภราดรภาพ หมายถึง ความเป็นพี่เป็นน้อง ความสามัคคี ความเป็นเอกภาพ (เอกภาพ) ภราดรภาพเป็นหลักการที่สำคัญอีกข้อหนึ่ง ซึ่งจะนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์ตามจุดหมายของประชาธิปไตย โดยภราดรภาพมีความสำคัญ สัมพันธ์ และสอดคล้องกับหลักเสรีภาพ และเสมอภาคอย่างใกล้ชิด และแยกกันมิได้ ในทางพุทธศาสนามองหลักทั้งสามอย่างนั้นโยงสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พระธรรมปิฎกท่านเปรียบหลักทั้งสามว่า

"...ภราดรภาพเป็นเหมือนสนาม หรือเวที หรืออ่างเก็บน้ำ หรือห้องประชุม ที่รองรับนักกีฬา นักแสดง นักว่ายน้ำ หรือสมาชิกของที่ประชุมให้รวมอยู่ด้วยกัน โดยมี ความเป็นอิสระพร้อมกับความประสานกลมกลืน ซึ่งแต่ละคนอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ที่ถูกต้องเหมาะสมสัมพันธ์กันได้ดี พฤติกรรมและความเป็นไปต่าง ๆ ที่เป็นเรื่องของเสรีภาพและเสมอภาคก็แสดงอยู่ภายในแหล่งรวมอันเดียวกันนั้น เมื่อทุกคนใช้

เสรีภาพอย่างเท่าเทียมกันอย่างประสานเกื้อกูลถูกต้องตามตำแหน่งฐานะภายในที่
รวมกัน ทุกอย่างก็ดำเนินไปด้วยดีเป็นองค์รวมที่สงบเรียบร้อย..."⁴¹

ในพุทธศาสนามีหลักธรรมที่ชื่อว่า "สาราณียธรรม" แสดงหลักการแห่งภราดรภาพไว้
โดยหลักธรรมนี้ครอบคลุมความเป็นอยู่และการปฏิบัติที่เป็นเรื่องของเสรีภาพและเสมอภาคเอา
ไว้ในตัว สาราณียธรรม เป็นหลักการที่ทำให้เกิดความประสานพร้อมเพรียง สามัคคี หลัก
ธรรมนี้ สอนว่า สังคมประชาธิปไตยจะต้องมีเครื่องผูกพันคนให้มีความสามัคคีร่วมมือร่วมใจกัน
เพราะสังคมประชาธิปไตยจะบรรลุจุดหมายที่คนแต่ละคนเอาศักยภาพมาช่วยสร้างสรรค์สังคม
(เสรีภาพ) และมีความเสมอภาคแบบประสานเกื้อกูลได้นั้น คนเหล่านั้นจะต้องมีความสามัคคี
รู้จักร่วมมือกันและอยู่ร่วมกันได้ด้วยดี โดยหลักธรรมนี้ เน้นไปที่ความเมตตาปรารถนาดีแก่กัน
โดยส่วนรวม และเป็นเมตตาที่ประกอบด้วยปัญญาหลักสาราณียธรรม มี 6 ข้อ คือ ⁴²

1. จะทำอะไรก็ทำต่อกันด้วยเมตตา
2. จะพูดอะไรก็พูดต่อกันด้วยเมตตา
3. คิดอะไรก็คิดต่อกันด้วยเมตตา
4. มีความโอบอ้อมอารีเมื่อแบ่งปันเจือจานแก่กันและกัน
5. คนในสังคมต้องรักษาระเบียบวินัยเสมอกัน คือ การเคารพกฎหมาย
6. มีความเห็น มีความเชื่อมั่น ฮิตดีในหลักการ อุดมการณ์และอุดมคติ ที่ร่วมกัน
สอดคล้องกันไป เช่น คนในสังคมประชาธิปไตยอย่างน้อยต้องมีความเห็น ความ
เข้าใจ และความเชื่อมั่นในหลักการของระบอบประชาธิปไตยร่วมกัน โดย
เฉพาะความเข้าใจในเนื้อหาสาระของประชาธิปไตย

⁴¹ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), การสร้างสรรค์ ประชาธิปไตย, หน้า 53.

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 54-67.

เมื่อคนในสังคมเกิดความสมัครสมานสามัคคี เกิดความเป็นพี่เป็นน้องกันแล้ว ย่อมเกิดความเสมอภาคแบบประสานเกื้อกูลได้ง่าย และนำไปสู่การมีเสรีภาพแบบประสานเกื้อกูลนำศักยภาพของแต่ละคนออกมาสร้างสรรค์สังคมร่วมกัน ดังนั้น เราจึงเห็นความเชื่อมโยงเกี่ยวเนื่องของหลักการทั้ง 3 อย่าง สอดคล้องและแยกกันมิได้ การขาดหลักการใดหลักการหนึ่งไปย่อมกระทบต่อหลักการข้ออื่น ๆ อย่างแน่นอน ดังเช่น ปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ด้วยระบบการคิดแบบเศรษฐกิจทุนนิยมอีกเช่นเคย ที่ทำให้คนในสังคมต่างคนต่างขวานขวาย หาผลประโยชน์เพื่อตนเอง จนทำให้สังคมไม่มีหลักบรรทัดฐาน คือ คนในสังคมมีลักษณะตัวใครตัวมันไม่มีความเป็นพี่เป็นน้องเลย ดังนั้น ผลที่เกิดขึ้น คือ หลักแห่งเสรีภาพและเสมอภาคเป็นไปในทางเสรีภาพและเสมอภาคแบบแบ่งแยกแก่งแย่ง เราจะเห็นตัวอย่างนี้ได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะสังคมของคนเมือง และเช่นกัน ถ้ามองไปที่สหรัฐอเมริกา ซึ่งแต่ก่อนเมื่อเริ่มก่อตั้งประเทศสหรัฐอเมริกา ประกอบด้วยเสรีภาพ เสมอภาค บรรทัดฐาน อย่างชัดเจนและด้วยหลักดังกล่าวทั้ง 3 สหรัฐอเมริกา จึงยิ่งใหญ่มาได้ แต่ที่สุด บรรทัดฐานของสหรัฐอเมริกา เริ่มคลายความเข้มข้น จากที่เคยมีคนยกย่องว่าสหรัฐอเมริกา คือ ประเทศที่สามารถรวมคนหลายเชื้อชาติ ภาษา เผ่าพันธุ์ ให้มีความเป็นอเมริกันหนึ่งเดียว ตามที่เคยมีคำขวัญว่า e pluribus unum (จากหลายกลายเป็นหนึ่ง) หรืออย่างท่าน Margaret Thatcher อดีตนายกรัฐมนตรีอังกฤษเคยยกย่องว่า สหรัฐอเมริกาเป็น melting pot คือ สังคมอเมริกัน เป็นป่าหลอมคนต่างผิวต่างเชื้อชาติเข้าเป็นชนชาติเดียวกันได้ แต่ในปัจจุบัน melting pot ได้หมดลงแล้ว สหรัฐอเมริกายังคงมีหลายเผ่าพันธุ์ เชื้อชาติ มีการเหยียดสีผิว มีความขัดแย้งระหว่างสีผิว เผ่าพันธุ์ เชื้อชาติอย่างมากมายและรุนแรง บางคนจึงบอกว่า สหรัฐอเมริกาจะเป็นแค่ โมเสก คือ กระเบื้องชิ้นเล็ก ๆ ที่ต่าง ๆ กัน ติดเรียงเป็นรูปดิสควอยมนั้นก็ยังเป็นยาก คงเป็นได้แค่จานสลัด ที่มีหลายอย่างผสมคลุกเคล้ากันเท่านั้น จะเห็นได้ชัดว่า เมื่อสังคมอเมริกันขาด ซึ่งหลักบรรทัดฐานทำให้ขาดตัวรวมที่สำคัญ ทำให้เสรีภาพและเสมอภาควิ่งไปสู่ตัว คือ มีการใช้เสรีภาพและเสมอภาคที่จะได้จะเอา หรือแบบแบ่งแยกแก่งแย่งกันอย่างมากมาย และบางครั้งรุนแรงเกิดความวุ่นวายในสังคมได้ เช่น เรื่องการป้องกันสิทธิเสรีภาพของตนเองด้วยการ RUC คนอื่นอย่างพร่ำเพรื่อ จนส่งผลกระทบต่อสภาพจิตใจของคนอเมริกันอย่างมาก คนอเมริกันเป็นโรคจิต และฆ่าตัวตายกันมากจากสังคมที่มีแต่ความกดดัน สังคมที่มีแต่ความหวาดระแวง สังคมที่มีแต่การใช้เสรีภาพที่จะเอาเพื่อตนเองอย่างเดียว สังคมที่มีการใช้ความเสมอภาคเพื่อ

ผลประโยชน์ของตนฝ่ายเดียว โดยไม่เคยมองถึงคนอื่นบ้างเลย เมื่อเป็นเช่นนี้ พระธรรมปิฎก ท่านท่านว่า ประชาธิปไตยในสหรัฐอเมริกาคงไปไม่รอดแน่ และคงเป็นการล้มสมัยแล้ว ถ้าใครจะอ้างว่า สหรัฐอเมริกา คือ ผู้นำหรือแบบอย่างแห่งประเทศประชาธิปไตยในปัจจุบัน คงจะอ้างได้แต่เฉพาะในอดีตเท่านั้น สภาพของสหรัฐอเมริกาในปัจจุบันน่าเป็นห่วงมากจนมีคนทำนายว่า สหรัฐอเมริกาจะเป็นประเทศโลกที่ 3 ในอีก 25 ปีข้างหน้า สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ที่เกิดขึ้นกับสหรัฐอเมริกา คนไทยได้ติดตามตรองตรึกคึกมากน้อยเพียงใด หรือว่ายังคงตาม เลียนแบบรับอย่างสหรัฐอเมริกาอย่างไม่ลืมหูลืมตาต่อไป

บทสรุป

การวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการเมือง และแนวคิดในการพัฒนาประชาธิปไตย โดยมี ฐานความคิดบนหลักแห่งพุทธธรรมนั้น เราจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า พุทธธรรมนั้นเป็นหลักคิด ใหญ่ที่ครอบคลุมแนวคิดทั้งหมดในโลกแห่งสรรพชาติ (รวมทั้งโลกมนุษย์ด้วย) และการเมือง กับประชาธิปไตยจะเป็นไปด้วยดีและได้ผลนั้นก็ต้องจัดสิ่งทั้งสองให้สอดคล้องกับหลักใหญ่ คือ พุทธธรรม กล่าวคือ ในพุทธธรรมนั้นมีหลักใหญ่ 2 หลัก ประกอบอยู่ คือ ธรรมกับวินัย ในเรื่อง ของธรรมเป็นเรื่องของลัทธิธรรม ความจริงของธรรมชาติดำเนินและเป็นไปอย่างธรรมดาของ มันตามเหตุปัจจัย และส่วนของวินัยก็คือ การจัดสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการจัด คน สถานที่ สิ่งแวดล้อมอื่น ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับธรรม และในส่วนของการเมืองและระบอบการปกครอง แบบประชาธิปไตยก็จัดอยู่ในส่วนของวินัยที่จะต้องสอดคล้องกับธรรมจึงจะเกิดผลดีเป็นไปตาม ที่ต้องการดังตัวอย่างของคุณสมบัติของคนในการปกครองระบอบประชาธิปไตย ที่จะทำให้ระบอบ ประชาธิปไตยมีคุณภาพดี เป็นไปตามวัตถุประสงค์ คนในระบอบประชาธิปไตยต้องเป็น ธรรมาธิปไตย นั่นคือ การยึดธรรมเป็นใหญ่ ในการตัดสินใจกระทำกรใด ๆ ก็ตาม โดยมีใช้ยึด ความคิดส่วนตัว หรือผลประโยชน์ส่วนตัว หรือความคิดของผู้อื่นที่มีจำนวนมากกว่า โดยไม่ดูเหตุ คุผล มาเป็นใหญ่ในการตัดสินใจกระทำต่าง ๆ ธรรมาธิปไตยดังกล่าวก็เป็นคุณสมบัติของคน ที่สอดคล้องกับหลักธรรมที่กล่าวในข้างต้น อันเป็นตัวอย่างหนึ่งซึ่งแสดงถึงผลที่ดีที่ต้องการจะเกิด ขึ้นได้นั้น การเมืองและประชาธิปไตยต้องสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม นั่นเอง

และเมื่อเราสามารถได้หลักคิดของการเมืองและการพัฒนาประชาธิปไตยที่ถูกต้องแล้ว เราสามารถเอาหลักคิดในเรื่องดังกล่าวเป็นหลักคิดในการพัฒนาการเมืองและประชาธิปไตยของไทยต่อไป เป็นเสมือนภาพของจุดมุ่งหมายแห่งการเมืองและประชาธิปไตยที่เราต้องการมี หรือต้องการไปให้ถึง เมื่อเรามีหลักคิดดังกล่าวแล้ว ในขั้นต่อไปเราจะต้องลงไปสู่ภาคแห่งความจริง ซึ่งเราจะเห็นช่องว่าง (gap) ที่เกิดจากสิ่งไม่ควรจะเป็น (การเมืองและการปกครองแบบประชาธิปไตยตามหลักพุทธธรรม) กับสิ่งที่เป็นอย่างจริงที่มีบางส่วนก็เป็นไปตามหลักคิดที่เรามี แต่บางส่วนก็ไม่ได้เป็นไปตามหลักคิดของเรา ดังนั้น จึงเกิดปัญหาที่มีผลกระทบต่อการเมืองและประชาธิปไตยมากมาย และเป็นหน้าที่ของงานวิจัยนี้ที่จะต้องวิเคราะห์ปัญหานั้นออกมาอย่างเป็นระบบ เพื่อหาแนวทางในการแก้ไข โดยมีหลักคิดในเรื่องการเมืองและการพัฒนาประชาธิปไตยบนฐานแห่งพุทธธรรมเป็นเป้าหมาย หรือจุดหมายที่เราจะพยายามไปถึง เพื่อให้ช่องว่าง (gap) ดังกล่าว ลดลงไปมากที่สุดเท่าที่จะทำได้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย